

Год. V.
God.

ДУБРОВНИК, 15. јула 1906.
DUBROVNIK, 15. jula

Бр. 5.
Br.

ПОД ЈЕСЕН.

Новела. * * *

ПЕРА Ј. ОДАВИЋ.

Г.ђа Савковић Г.ну Поповићу
(одломак)

Као што сте у осталом и сами могли знати и предвидети, решење ове ваше ствари зависи искључиво од ње. Ако буде њена воља да пође за вас, ја не ћу имати ништа против њене воље. А колико сам досада као мајка могла приметити, њено је срце још мирно, она га чак ни у мислима није још никоме дала. Вратите се и долазите нам као што сте и до скоро, пошто је то једини начин да дознате оно што сте ради дознати. О овој нашој завери, јер дабоме ово је права мала завера, она не ће ништа знати. Само, хоћу још у напред да вам кажем: кад год буде прилика, да с њом о вама говорим, ја ћу јој говорити као и досада, т. ј. само као о другу и пријатељу њеног покојног оца. Дођите дакле....

Били су први дани месеца априла. Освежен после зимскога сна и учмелости, загрејан топлим зрацима сунчевим, Београд се беше почео да диже у свој својој пролећној лепоти. На све стране, где јаче где слабије, брујали су акорди пролећне песме. Из паркова и многих приватних вртова била је подмлађујућа свежина, запахнута мирисом јоргована и љубичице. И смех, и разговор и песма људи, и под благим сунцем, а и у сеновитим кутовима, и на улици и у кућама,

одјекивали су неком нарочитом мелодичношћу. И трои покренуше се, и учмали погледи у меланхоличара разведрише се. Голуби су гукали на стрехама, врапци се рашћеретали и као опијени, рекао бих без икаква смисла полетали час доле, час горе.

Кућица у којој је становала Мара с мајком била је на источном Врачару, у једној од оних мирних улица засађеној кестанима. С лица је имала само четири прозора, а улазак је био одмах уз кућу, у зиду, што је са две стране ограђивао двориште. Преко зида, обојеног отворено жућкастом бојом, као што је било и лице куће, преплетао се густ бршљан, и у неравној линији падао с уличне стране, а у дворишту, одмах уз зид, два, од прилике десетогодишња, бора, као два брата, поносно су дизала своје врхове к небу. То су била два љубимца покојног оца Мариног, који их је сâм и посадио у брзо пошто је и кућу подигао.

Једног априлског дана, пред вече, пред ту кућу стаде човек један, и остаде да слуша. На кући један прозор, онај последњи према њему, био је отворен. Неко је унутра свирао. Била је Менделсонова композиција оне Хајне-ове песме :

Ich stand gelehnet an den Mast....

По мирној улици тихо и дирљиво разлегали су се звуци музике, па онда од једном, онако *sotto voce* и запева пријатан женски глас. На оближњој кући отвори се прозор и појави се једна женска глава, али, чим угледа оног човека, она се повуче.

Кад женска што је певала дође на оно место : Ade mein schönes Vaterland, човек се крену. „Да ли ће Боже“ прошапута „ово бити добри, или рђави аугуриј“ ? Био је јако узбуђен. Срце му је брзо играло. Кад је дошао до уласка, опет мало застаде, потом отвори врата и уђе.

Из једне ониске кућице у дну дворишта, где је била кухиња и соба за млађе, једна девојка изиђе преда њ. Била је нова слушкиња.

— Кога тражите, молим вас ?

— Је ли госпођа код куће ?

— Јесте, извол'те.

И девојка пође испред њега и уђе, прво у један ходник, а потом у собу, и одмах затим изиђе заједно с госпођом. Госпођа, једна висока, пуначка плавуша од својих четрдесет, мало јаче, година, чим спази дошљака, смешећи се приђе му и пружи му руку :

— Дакле дођосте. Какво пријатно изненађење !

Само то неколико њених љубазних речи потресосе дошљака до дна срца.

— Хвала вам, рече јој дршћућим гласом, и што дотад није ни једном урадио, обузет неким дубоким осећајима благодарности, пољуби је у руку.

— Шта вам је ? запита га она, изненађена тим његовим необичним покретом, а у гласу јој осјећало се и љубопитство, и изненађеност и прекоровање.

Он поцрвени. Тек после тог њеног питања увиде, да је учинио нешто неразумљено, нешто што се никад није практиковало у тој кући.

— Ништа, скоро молећивим гласом, одговори : Поново сам ступио у вашу кућу, у средину која ми је оставила много пријатних успомена, и то ме је потресло. Па онда и ова песма што је свира Мара. И ви знате колико сам ту песму нарочито волео.

— Хајд, скините горњи капут, рече му она као да ништа није било, па хајд'мо к Мари.

Он скиде капут и окачи га на чивилук, што је био у предсобљу, и заједно с њом уђе у собу, у којој је Мара свирала.

Чим се врата отворише, Мара престаде да свира, и држећи и даље руке на диркама од клавира, обрте се да види ко улази, па кад иза матере спази Поповића, она се нагло диже и пође му на сусрет.

— Знала сам да ћете скоро доћи, рече му смешећи се и пружајући му руку, само ви сте хтели да нас изненадите, је л' те ?

— А од куд си баш знала да ћу скоро доћи ? запита је он. Нисам ли ти напротив писао, да сам се решавао, да никад више не дођем у Београд ?

Одмах после то неколико првих речи Поповић осети, представи му се, да ће његово будуће борављење у тој кући имати извесне непријатности. Предсказа му се, а на то раније није ни помишљао, да ће његово будуће понашање у тој кући морати бити некако дволично : једно, кад буде насамо с њом, а друго, кад буде и мајка с њима. А то раније није никад било. Исповест његова матери Мариној учиниће, да се он више никад у присуству њеном не ће моћи с Маром опростити природно, без устезања, као што је раније, пре одласка, док још нико за његову тајну није знао. Осећао је, да више никад потресен и разнежен не ће смети водити с Маром ни оне најобичније разговоре. Осећао је, да ће у будуће бити с њом у некаквом лажном положају, и та мисао паде му врло тешко.

— Па тако, знала сам, продужи Мара, и сама не знам како, да ћете морати доћи. Иначе шта би за Бога радили сами у туђем свету, кад сте непрестано досад живели у Београду?

— И као што видиш, ниси се преварила, додаде он.

— Седите, рече му Госпођа Савковићка, седите и причајте нам где сте све били, и шта сте радили.... Можете мислити колико нас то интересира.

— О, то је врло кратка прича, рече он седајући на низак диван у углу према клавиру.

Па онда, пошто и оне седоше, и ма да га о томе нису ни питале, осећајући потребу, да одмах на некакав опредељенији начин представи Мари свој изненадни одлазак из Београда, додаде :

— Не знам управо ни сам шта ми је било. Беху ме опхрвали некакви тешки, неопредељени осећаји, некаква носталгија, тако, да сам се просто осећао као болестан човек. Нисам знао шта је узрок томе. Питао сам се и питао, тражио сам, ал' никако нисам могао да нађем узрок. На послетку учинило ми се, да је свему томе узрок средина из које сам требао да што пре идем, и то ма где. Само, како је и то тек била претпоставка, како сам се дакле могао варати верујући да је мојој наглој промени једини узрок средина, монотон живот, то сам се био решио да одем, не казујући ником о томе, и да се тако на тај начин уверим о тачности моје претпоставке. И тако се, као што знате, кренем. Прво сам био у

Бечу, а потом одем у Дрезду, која ми је још из раније била позната. Веровао сам, да ће ме у овим лепим и уређеним крајевима досада напустити и да ћу се излечити. И, како ми се чини, нисам се преварио. Освежио сам се, поново оживио и зажелио се Београда. Дакле, као што видите, све је то била нека кратка необјашњива болест, али од које сам се хвала Богу излечио.

— Знате ли, рече Мара, да нам је у прво време било непријатно без вас. Шта ћете, биле смо се навикле да вас скоро свакога дана виђамо. И било нам је дуго време. Па онда, нисмо znale где сте, и да на неколико дана после вашег одласка није дошла ваша рођака и рекла нам где сте, ко зна шта би ми све мислиле.

— Па шта би могле мислити? запита је он, видевши у њеним посљедњим речима као неку бригу за њим, а што му је врло пријатно било.

— Па не знам, мислиле би да вас је нестало.

— А теби би то можда било жао?

— Какво је то питање? да боме да би ми било жао, било би ми јако жао.

Као заљубљен, Поповић је, као и сви заљубљени, био јако нестрпељив. Горео је у ишчекивању да дозна шта ће бити од његове позне љубави, и зато изгледало му је, да је наступио ретко згодан моменат, да дозна што је хтео знати. У нагласку оно неколико последњих Мариних речи чуо је он гласнике, који су му обећавали повољан крај. Али, како нису били сами, тај је моменат морао да пропадне. Једно то, а друго она кратка лаж, којом је објаснио Мари овај одлазак и повратак, непријатно га дирнуше, па као одговор Мари додаде:

— Ја сам се надао да ћеш ти то рећи, јер сва добра деца тако говоре.

— Јест, одговара Мара, ал' што вреди за децу не мора да вреди за девојке.

— Мора кад оне су девојке добра деца.

— Истина, да ли вам је било дуго време? запита га госпођа Савковићка.

— Није.

— Јесте ли бар могли шта да радите?

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Јесам. Набавио сам неколико књига, врло пријатну и интересантну лектуру и читао. Видиш, Маро, рече, обрћући се њој, колико сутра донећу ти неку од тих књига, знаш да ћеш их с великим задовољством читати.

— Хвала, одговори она.

— Па ипак, продужи он, у читању сам нај мање времена проводио, а највише у шетњи. Околина Дрезде врло је лепа. Блажевиц, Шандау, Бастај, Кенигштајн, Локвиц, Чертниц, све су вам то места лепше једно од другога. И ту им је причао о појединим излетима својим по тим местима.

Оне су га с пажњом слушале а нарочито Мара. У оном полумраку што се био почео да спушта њихов стари пријатељ изгледао јој је некако друкчији. И дотле ми је често пута причао много занимљивих ствари, ал' никада није причао тако као тада, тако младићски, као што је она оквалификовала његово причање. У тај мах изгледао јој је много млађи но обично, шта више она никад није ни мислила о њему као о младу човеку, а сећала се још врло добро кад га је мала звала чиком.

У ствари пак он се и јесте био јако променуо. Они осећаји, што су на некакав чудан начин и силом околности само тињали у њему почев од прве му младости па све до последњих дана т. ј. до пуне му четрдесете године, беху се узбуркали, и као оно планински поток, пробуђени бучали су у њему и узнемиравали га. А осим тога беше га обузео и некакав потајни страх и зебња због младости која је већ била прошла, а не оставила никаквога трага. А он је хтео да живи, и то не само за себе но и за другога, и да на тај начин макар у неколико надокнади изгубљено време. И дотле му је толико младићских година прошло. Из бујнога пролећа земља је ступала у плодно лето, рујну, меланхоличну јесен и хладну и сану зиму, и све су га те промене остављале индиферентна. Као и поред сурога стења и поред њега је живот пролазио неопажен. И зато, чим је срце проговорило у њему, он је задрхтао, и то дрхтање, та потресеност осећала се и у мислима, и у речима, и у гласу којим је те мисли испољавао. Дотле монотони и једнобојни глас његов модулирао се у најфиније ниансе. И то је било оно што је Мара приметила.

(Свршиће се).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

JADNO VESELJE!

obična sličica sadašnjosti.

K. P. Dominković.

Na istaknutim mjestima gradskih ulica udareni su veliki oglasi. Na njima se vidi ogromna lađa, a pod njome stoji napisano, kako se dandanas može vrlo jevtino i udobno prevesti u Ameriku, po kojoj, kako kažu, teče med i mlijeko a rijeke valjaju zlato.

I prije se trčalo u te krajeve, ali je danas to mnogo drukčije. Nekad je bijedan narod srtao u te zemlje, te bi razmetnuo svoje ognjište, da putem propane a u Americi pogine, a danas iskopa svoj dom i ostavlja ga tudinu, da *sigurno*, bez ikakvih nepravilnosti, brzo i jevtino stigne u — propast. To vam je velika razlika između nekad i sad. Našlo se ljudi čovječijeg srca, pa se misle za narod: nije on živina da putem erkava i mnogo troši, valja mu se naći u nevolji; — i ako ta dobra srca ne znadu što je nevolja. Dobrodušni i jadni narod prima dobro za dobro, pa kolikogod mu srce ne dâ da svoj dom batali, opet ima nešto što ga u svijet kreće — *nevolja i nada*. I ovo ga dvoje svlada, te on proda sve; pa, kad ostane bez igdje ičega, opet su mu šake pune novaca, taman da brzo i jevtino stigne u Ameriku.

Kako su oglasi kazivali, lađa je imala da dođe u Gruško pristanište u subotu pred sami Božić, te da odavle vodi iseljenike pravo u zemlju od obećanja. Ovo je bilo prvi put, da ovaka lađa dolazi u naše krajeve i da sobom vozi narod, pa su se zato ljudi i domislili da je svečano dočekaju, e da li nekako utišaju gorčinu rastanka milih od dragih.

I osvane očekivana subota. Bog dao dan čist i vedar pa i zaboravljaš da je blizu Božić. Ja uranio pa obilazim gradom,

te, kudgod se okrenem, vidim na hrpe jasnih iseljenika, najviše bijedna Hercegovca. Prikuplja se, evo već, od ponedjeljnika. Premeću se od dućana do dućana, sa prtljagom i skrinjom u ruci ili preko ramena i pogadaju odijela, gdje će jevtinije da kupe i na se navuku. Ima ih svakake dobe. Vidao sam ih postarijih između četrdesete i pedesete, izgorjela i suha lica, jakih brkova, velikih i gustih obrva, sa nekom tugom na licu, koju nije teško razumjeti. Mladih, krupnih i jakih, ogaravjele kože, nespretno obučeni, sa teškim postolama na nogama, obilaze gradom sa roditeljima ili prijateljima, gledajuć nekako tupo u svijet s na pola otvorenim ustima, ili se zamisle čineći račun kako će s novcem izaći na kraj, jer zna da mu babo ne može više ni pare dati, pa da je lijepo iz kamena kreše. Eto je za nj prodao i oraćeg vola, pa je na mucu, kako će s proljeća ono kukavne zemlje u red dovesti. Ej da mu nije puste desetine, drukčije bi mu duši bilo! Uzda se jadan u agu — a dobar je aga — da će mu otkinuti što od svoje polovine. — Vidao sam i mladarije od dvanaeste do petnaeste godine. Oni su nekako veseliji, jer ne mogu sve da dokuče i razumiju. Hitrije trče i ogledaju se u novom odijelu.

Negdje pred samo podne stojim pred kafanom na Pilam. Uz debeli i oglodani hrek stare murve prislonila se sjedeći jedna Hercegovka. U naručju drži zamotano jedno dijete a drugo, maleno, obigrava oko nje. Blijeda i opala u licu, jasnim ali upalim očima gleda čas na svoju nejačad a čas na muža, koji je sjetan do nje čučao, žvačući komad kruha i brojeći novce skupljene u jednom kraju marame.

Ja im se približim.

— Zar ćete i vi u Ameriku? upitam ih.

Čovjek izdigne glavu, pa, vezavši u uzô kraj od marame da je metne u njedra, pogleda me i ne odgovara mi.

— .... Pa, eto 'očemo; u neke će, kad vidje, da ga ja jednako gledam i ne mičem se.

— Pa, zar svi?

— A ma baš svi.

— A kuća? a zemlja?

— Prodadoh prijatelju.

— Ali zašto, ljudi, raskopavate kuću i ognjište, pa bježite u tudi svijet, kô na gotovo?! Eto vas gledam danas, ima vas više od dvije stotine, pa sve gotovo same mladosti, jaki i zdravi, i sve odbježe u svijet. Zašto ne ostajete kod kuće, pa ne radite i svoj dom čuvate? Ovako ćete da se iskopate, pa od vas poslije ni traga, nego će vam tuđin u domu sjedati. Znam da ste siromasi i da vas bije jad i nevolja, ali je svakako gora nevolja, kad mladost, snaga naroda, svoj dom odbjegne. Zar ne vidite i sami, kako su mnoge i mnoge kuće radi Amerike propale, a zemlja bez mladosti ostala? Ostaju stari bez zamjene, a djevojke bez mladoga. Kako ne vidite svoje zlo, i zašto bježite?...

Žena pritisne dijete uz prsi, malo se zanjiha i teško udahne, a čovjek stoji nepomičan, čuči i upro čudni pogled u mene, pa mi ni riječi ne odgovara. Krajevi mu se usana malo rastegnuše kao na osmijeh, i to na onaj osmijeh, iz koga se više tuge i boli razabire, nego su mu bile muke djedova i pradjedova te su, za krst časni i slobodnu zlatnu, na kôcu dušu ispuštali. Uz čemerni osmijeh pogleda me uprto mrkim očima, a mene zazebe u sreću, jer ga razumjeh.

— Ostavi me, prijatelju, pomoći mi ne možeš! činilo mi se kao da mu misli čitam. Vjerujem ti da mi iskreno govoriš i da me žališ, ali ti opet ne mogu naše jade da pričam, jer bi to bilo dugo i odveć dugo, a ja moram da brzo putujem. Pa, ko zna bi li me ti i razumio!?...

Ja ih ostavim, ne nagoneći ih dalje da mi pričaju, samo da ih u jadu jadom ne ubijam. Kad se okrenem oko sebe, vidim svijet gdje veselo trči i nosi potrebite stvari put Gruškog pristaništa, da doček i veselje bude što ljepše. — Jadno veselje!

Ljudi prolaze, zgréu se i dogovaraju, kako će na lijepom danu da se po podne provedu. Gledajući njih i nehotice mi se pogled ote na one nesretnike pod murvom, pa se nešto zamislili: Bože, ima li ikoga ovdje, pa da osjeća kao i ja, te da ga časom povedem do onih nesretnika, a da ga oni samo pogledaju!?...

* * *

Oko tri sata poslije podne oživio grad. Muzike se kreću a uz veselu svirku prati ih svjetina i svak trči put Gruža

— na veselje. Sve se sleže na morskoj obali u pristaništu, pa, kako je ugodilo zgodno vrijeme, udrili su u šetnju desno i lijevo. Svak veseo i raspoložen, samo nestrpljivi što se lađa malo okasnila pa ne stiže u određeno vrijeme. Propinju se, okreću i izgledaju kad će je ugledati, pa, da prikrate dosadno vrijeme, zaustavljaju se, razgovaraju i vode šale. I ja se nekako zaveo među obijesni svijet, pa ga posmatram kako je nestrpljiv i gdje jedva čeka, kad će početi da uživa.

Malo odalje od sebe ugledam nekoliko iseljenika, gdje se prtljagom promiču kroz gustu svjetinu. Žalosna lica, oplakanih oči, teškim bremenom na leđima i srcu, a s éemerom i jadom u duši probijaju se kroz gustu masu desno i lijevo.

— Bože moj! jadna moga naroda i nesretne ove svjetine, što srca nema! uzdahne mi se iz žalosna srea.

— Uf! kako su divlji! čuh od jednom jednu gospodu, kad je jedan od njih, protiskivajući se, nehote potisne.

Očutih teško oko srea, jer razumjeh, kako je nevolja obijesti a situ gladan divlji. Ja sam mućao, jer čovjeku koji osjeća dode, prama prilikam, časova kad bi cio svijet zagrlio, a nekad opet žali što sav svijet jednu glavu nema, te da je jednim mahom skine, pa, videći se preslab i za jedno i za drugo, samo slegne ramenima. Tako i ja učinih.

Na drugom kraju vidjeh opet nekoliko njih. S njima je i rodbina. Složili prtljagu na sred puta pa tu stoje. Stari roditelji i mlada sestra okupili se oko brata i sina, pa se oko njega previjaju i ne puštaju ga od sebe, već se neprestano s njime ljube, a suze im niko ne može zaustaviti. Svijet se na hrpe šeta, zaustavlja se, gleda ih i — smije im se. Ja okrenuh glavu, ne od onih nesretnika, već od ljudi bez srea, jer bih im i ja pomogao plakati . . . .

Taaam! taaam! razlijegne se od jednom top Gruškim pristaništem, a svjetina se slegne u jednu hrpu, pa se propinje i gura da vidi lađu, koja se taj čas ukazala između Dakse i Lapada, lijeno zakrećući u pristanište. Tiho ploveći zaustavi se prama skupljenoj svjetini. Teško sidro pljusne u more, pa potežući za sobom krupne verige sastavi jaku lomljavu, misliš lađa se krši. Na obali top jednako bijesno pali, muzike udrile u trista različitijeh glasova, a zadovoljna svjetina sasta-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

vila jaku graju. Sve ovo izmiješano stapa se u nekakvu čudnu huku, koja zgodno, ali različito i protivno, pada na dušu obijesne svjetine bez srea, i onih nesretnika, te su im i duša i srce tugom ovijeni.

Uz kraj pristali čameci, da vode svijet na ladu, na veselje. Svak se gura, navaljuje i jagmi, ko će prije da se u čamac namjesti, a vozar se s obe ruke uhvatio kraja, tvrdo drži da mu se čamac ne odmakne, i sve psuje i viče na obijesnu svjetinu, što mu ne milosrdno u čamac skaće. I za čas zavrvi po velikoj ladi svjetina kō mravinjak, sve raspoloženo da se veseli. Podoh i ja. Hoću, eto, da sve vidim, a neprestano se obazirem, hoće li mi Bog dati barem jednog druga, pa da osjeća kao i ja, ali se ni na jednog ne namjerih. Sretam poznanike i prijatelje, zaustavljam se s njima i sve im pričam kako je jadro ovo veselje.

— E! e! — bio bi mi kratki odgovor bez osjećaja, a ja bih se tili čas odalečio; — nemam s kime da govorim.

Obilazim po grdnoj ladi. Sve lijepo, sve namješteno i uređeno. Baš se, mislim, može udobno i sigurno putovati u propast. Svjetina vrvi, pregleda kao i ja i šeće po velikoj ladi kao po kakvom malom gradu. Na palubi se namjestile muzike, pa izmjenito vesele svijet. U jednom kraju vidjeh gdje se skupila sila, pa se gurajućí propinju, pružaju ruke i opet odmiču. Dodoh bliže i vidim, kako je uz dvije duge trpeze navalila svjetina i svak se otimlje, kako će bolje i više da zahvati s punih trpeza. I vidjeh da svakome prija. Nitko ne osjeti ni trunak gorčila u zalogaju, niti ikome dođe na pamet, da je sve to krvava muka onoga jadrnika, koji je često korjenje iz zemlje kopao da glad utiša. Ja se izmaknem, da ne gledam ovu samoživost svijeta, pa mi se opet vrati u pamet onaj nesretnik, što je jutros pod murvom, čučević uz ženu i djecu, žvatao komad suha kruha, i bio je sit.

Stadoh na bok lade, pa se prevjesih i zamišljeno gledam u mirno more pod sobom. S kraja se neprestano razlijega top, i miješa se s glasovima muzike i grajom svjetine.

— *Tutto in ordine?*¹ čujem od jednom jaki glas s lade.

¹ Je li sve u redu?

— *Tutto in ordine*;¹ ozva se ispod mene drugi glas, a dva krupna čameca, složena iseljenicima, pristaše uz lađu. Ovi jadnici, stojeći mirno i oplakanih oči, na nerazumljivi upit i odgovor izdigoše nekako čudno glavu, pa tupo gledaju i čude se svoj ovoj hùki, koju ne mogoše da dokuče; a meni se učini, kao da su im se one nepoznate riječi savile oko srca kao ljute zmiје.

— Aj! jadni narode! uzdahnem tužno, pa krenuh da bje-
žim, jer više ne mogoh da izdržim. Sadoh s lade i krenuh kući.

Dan bio kratak i počelo brzo da se mrači. Krećem sâm, zamišljen, a putem me neprekidno prati pucanje topa, razlije-ganje muzike i jednolika vika, pjevanje i graja site i obijesne svjetine na ladi. Putem malo koga sretam ili stižem, do ojadele rodbine jadnih iseljenika, te se žalosni i ubijeni kući vraćaju. Na jednom, kroz prvi sumrak, zasukaše s lade vatre put ne-besa, pa se gore u zraku razmetnu i pale kô puškom. Preda mnom jedan Hercegovac i dvije ženske; premetli ruke jedno drugomu preko ramena, pa, kad vatra opet zasuče, okrenuše se prama ladi. Hercegovac stanuo, gleda i huče a žene podjednako navalile maramu na oči, pa suze otiru. Ja prodoh dalje da ih ne gledam, a cio ovaj dan prođe mi glavom, te čitavu obijest i veselje, tugu, glad i jad složih u poznate stihove ojadeloga nam naroda :

„Drumovi će poželjet' Turaka

„Al' Turaka više biti ne će.

¹ Sve je u redu.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

O PREVODIOCIMA UOPĆE

a

O ŠEKSPIROVIJEM NAPOSE.

Piše Antun Krespi.

Shvatljiva je želja našijeh književnika da upoznaju svoj narod s literalnijem djelima tudijeh velikana. Među ovijem se ističe poput zvijezde prvoga reda na nebeskome svodu Viljem Šekspir. Pa ako Šekspirovi prevodioci već odavna povrvješe kod ostalih ugladenijih naroda, a 'no kod nas počеше tek da pomaljaju. Pri tome našijem prevodiocima služi za ogledalo i primjer rād tudijeh, starijih i vještijeh pera, od kojijeh dva nose barjak : Šlegel i Ruskoni.

Prijevod Šekspira na njemački jezik stekao je u svijetu glas, da je naj bolji Šekspirov prijevod. Toga je glasa potpuno dostojan. Ako su savjesnost prevodioca, vjernost u pretakanju jestetičkih ljepotâ i čistoća jezika oznake dobra prijevoda, tad je doista Šlegelov-Tikov izvrstan. Ovaj je u stihovima, dok je Ruskonijev u prozi. I kao što se je Šlegelov prijevod kod Nijemacâ toliko rasijao, tako je i Ruskonijev kod Talijanacâ. A ipak je razlika među njima velika.

Ta je razlika usko skopčana sa razlikosti ćudi i naravi dvaju velikijeh naroda, kojijem prevodioci pripadaju : njemačkog i talijanskog. Nijemac je poštenjak, savjestan, marljiv, ustrpljiv, bubalo, jajar, trom, ponješto tupoglav, a najskoli rođeni, ukikani i prožeti analitičar. Talijanac je lakouman, vijoglav, nemarljiv, nestrpljiv, lijenčina, lasno shvata, malo uči, brzo nauči, ni malo jajar, još manje trom, vrlo uman i darovit, a najskoli rođeni, ukikani i prožeti sintetičar. Njemački je prijevod, po matici, u stihovima, vjerno, sve sami jambi. Talijanski je u

prozi. Savjesnost njemačkog prevodioca je tolika, e se ne samo trûdi, da ne izostavi ni naj manje riječi — rekao bih skoro: ni zareza — već je jošter zbio svoj prijevod *u isto toliko stihová, koliko ih je u matici*. A to je takav *tour de force*, da ti se glava vrti, kad promisliš. Talijanski prevodilac izostavlja što mu smeta, a koji put i što mu ne smeta; širi i nadopunja frasu, a katkad nadomeće iz svoje glave, što mu se zgodno čini. Njemački prevodilac pomnjivo gleda, da prenese svaku pojedinu ljepotu stilističnu i plastičnu, a kad mu gdje gdje to ne dá nužda stiha, vidi se očito, da ga boli. Talijanski prevodilac za sve to haje i ne haje. Ako mu je slučajno palo pod pero, da može na prvi mah jestetičnu osobitost izreći svojijem jezikom, dobro; ako ne, naprijed.

— E, pa dakle to nije prijevod: to je adaptacija, i to: loša adaptacija! — reći će čitalac.

Čitalac se vara: to je prijevod, i dosta dobar prijevod.

Jest i opet govorim: dosta dobar prijevod. Osim jezika, koji sjaje uprav klasičnom ljepotom, osim jezika, velju, te vas divi i zanosi, vi ste dobili gotovo isti upečatak u cjelini — kad ste pročitali do kraja jedan dramat u Ruskonijevu prijevodu — kao da ste maticu pročitali. Utisak pak, što vam Šlegel dava, nješto je slabiji. U Ruskonija teče frasa kano žuboreći potok, tiho, naravno, bez sile i bez zaprekâ. U Šlegela se jezik penje na Rigijevoj uspinjači: éutite čisto pod sobom trûs zubová gvozdenoga puta. Ruskonija čitate oduška, letimice, lako, sve vam je razgovjetno, a pošto ste ga pročitali, možete, ako hoćete, latit se Kanta. Šlegela valja čitati prekidom, po polako, pazit na zareze i na pocrtane i nepocrtane zamjenice, kad i kad se zaustavljat, a i gdje gdje koji stih iznova pročitat. Šlegel vas ponješto umara, pa taman se vi rodili sred *Lindenallée* u Berlinu; Ruskonij ni malo. Šlegel pazi tačno na sve potankosti i raskolači na njih ovolike oči, a pri tome, naravski, muti mu se pogled na cjelinu. Ruskoniju lebdi pred očima jedino inokupnost, a pri tome, naravski, ne pazi na potankosti: to su za njega tančine. U kratko: Šlegel je Nijemac: analitičar; Ruskonij je Talijanac: sintetičar.

Ja sam pročítao i proučio Šlegela i Ruskonija. Baveći se odavna namjerom da prevedem na naš jezik Šekspirova djela,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

htio sam naj prije vidjeti, kako ih drugi narodi prevode. I tako sam iserpao njeka pravila, koja su me u tome radu vladala. Mâ da ona, po svoj prilici, nijesu ništa novo, ipak ću ih u krupno iznijeti, jer i ako ne će sve čitaoce interesovati, a 'no će dajbudi one, te se takijem radnjama bave.

Ali prije no na to predem, ne mogu na ino, a da ne prozorim štogod o jeziku i o vanjskom okroju prijevoda.

Naš se književni jezik obično upoređuje s talijanskijem; to upoređenje ne stoji. Talijanci su izabrali toskansko narječje svojijem književnijem *jezikom*; a mi smo izabrali hercegovačko narječje (uz njeke promjene) svojijem književnijem *narječjem*. Nema, prema tome, ni podloge ni razloga zahtjev, da se odredimo jezika, koji se govori u Boki, u Dubrovniku, u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji, po ostrvima, u Hrvatskoj i u Srbiji. Ono pusto blago riječi i frasâ, čiste naše korenike, što se po tijem krajevima govori, ono je naše zajedničko blago: nije naš jezik jedino onaj, što se u Hercegovini govori, već onaj, što se po svijem tijem zemljama govori. Bokeljska i bračka frasa imadu jednako pravo, da im se ustupi mjesto u našoj knjizi, kano i hercegovačka riječ. Hercegovačko je narječje, u njeku ruku, kô kalup pojedinijem mjesnijem riječima: ono im katkad dava stanoviti oblik ili ih oblači u stanovitu odjeću — ako je trijeba — koja ih čini svjema nama pristupačnijem i razgovjetnijem.

Tako ja shvatam naš književni jezik, a mislim da je to shvatanje i filološki i politički jedino razložito i pravedno.

Oblik prijevoda Šekspirovijeh dramata — zborim o onijem što su u stihovima — nislim da bi imao biti narodni deseterac. Taj je deseterac kod nas epski stih (ono što je u Grkâ i Rimljanâ bio heksametar), ali je vrlo zgodan i kao dramatski, jer mu je metar lijep, gibak, raznolik, vrstan da prikaže svako ćućenstvo, i napokon jer ugada veoma duhu našega jezika, kako eno ti što ga je naš narod i stvorio. Za dramate drugi se narodi služe jambom, koji uzeše od Grkâ, a to u nestašici svoga narodnoga metra. I Šekspir je pjevao u jambima. Oni te su ga preveli pridržali su vjerno matičin metar. I dobro su učinili. No mi, kô što rekoh, imamo dramatski metar, i to svoj narodni metar: deseterac. Zašto bismo ga pometnuli? Jedino u

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

slučaju, gdje se o prijevodu radi, može se pravom opaziti, da je dužnost prevodioca vjerno prevoditi pisca ne samo suštinom, nego i vanjskijem oblikom. Jest; tako je. Ama sad nastaje pitanje, da li je to srpskijem i hrvatskijem piscima moguće. Na to ću odma oblo odgovoriti: Ne!

Evo razloga:

Janab sastoji od dva sloga: prvi je kratak, a drugi je dug; ili: prvi je bez akćenta, a drugi s akćentom. Prema tome je janab vrlo zgodan za sve one jezike, koji imaju: 1.) mnoštvo dvosložnijeh riječi s akćentom na krajnjem slogu; ili: 2.) mnoštvo jednosložnijeh riječi; ili: 3.) čije su mnogosložne riječi oksitone. U taku četu padaju: ingleski, francuski, njemački i talijanski jezik; dok naš: 1.) ima vrlo malo jednosložnijeh riječi (biva, imenicâ i pridjevâ), a 2) nema ni jedne dvosložne ni 3.) mnogosložne riječi s akćentom na krajnjem slogu. Očito je dakle, e taki jezik ne podnosi jamba. Da se razumijemo: ne valjda, što janab ne zvuči lijepo u našem jeziku; ne. Nego je taj metar za naš jezik neprikladan, nezgodan, trudan, biva: jezik mu se ne može prilagodit. Našinac, koji hoće da u jambima pjeva, skoro je uvijek prisiljen da počne stih kakvom jednosložnom česticom ili usklikom: *a, i, oj*, ili jednosložnijem prijedlogom: *u, na, po, iz*, i t. n. Čitao sam jednom u nekome našem književnom listu jednu pjesmu: jambički jedanaesterac. Od 60 stihova, što je ta pjesma imala, 4 su cigla počimala trosložnom paroksitonom riječju, a svi ostali imali su na početku *a, i, na, u*, i t. n. Sad pomislite, koliko jestetike može u toj pjesmi biti! No hajdemo de, pa recimo, da je pisac Bogom nadahnuti pjesnik i postavimo, da n. p. pjeva u jambima izvornu pjesmu sunca. On je tu jedini i vrhovni gospodar riječi, frasâ i misli: on može krojit i prekrojit što i kako ga je volja. Pjesma je štampana: mi je čitamo i nahodimo, da je divota, remek-djelo. Dobro. Sad ću ja dati tome istome pjesniku, da mi prevede u jambima nješto lasno: n. p. Lorencov monolog u III. em prizoru III. eg čina „Romeja i Julije“. Pogledajte ga pri radnji i vidjećete, gdje se muči kako vrag u malo vode. A kad vam prěda samopis, imaćete tek što i čitat; jer: niti će ti jambi bit jambi niti će prijevod bit prijevod niti će jezik bit naš jezik.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Zaludu! Ko naški u jambima piše, može skitit koju pjesmu, no teško da će cijeli dramati; a po čisto nikako ne će prevesti podulju pjesmu, kamo li pak tragediju. Naravski, kad govorim prevesti, to mislim: po svijem sedam zakonâ, a ne skupusit što mu drago. Valja našem jeziku nanijeti uprav nasilje, da se što tako može opraviti. I tad se izleže nerazumljiva grdopština. Pomislite samo, da je prevodilac negvama i lisičinama vezan na matičine riječi i frase. Hoće li svaki stih početi sa: *a, i, oj, u, na, iz?* Lijepog prijevoda zaisto! Pa i to ne bi mu mnogo pomoglo. Tâ poznato je, da naš jezik: 1.) trpi vrlo malo apostrofa, dok su ovi u talijanskom, ingleskom i njemačkom nebeska mânia za pjesnike. Što se u nas može apostrofat? *Se, koji* i što još? Možete u pet prstâ nabrojiti. — Zatiem je poznato, da naš jezik: 2.) ne trpi siniceze. Ej! naši pjesnici imaju zaisto rašta zavidjeti talijanskijem. — Poznato je napokon, da naš jezik: 3.) ne trpi nasilja na akéente. To su, dakako, gorke muke, ali se naši jambični pjesnici na taj zakon malo osvrću. No zakon stoji; a kad stoji, malo pomažu čestice *i, ne* i t. n. i ono lijepo mnoštvo jednosložnijeh prijedloga. Vrlo malo, vjerujte. Mi imamo, ovamo silu enklitičnih riječi, a onamo opet silu drugijeh — u koje se vrstaju pomenute rječice i prijedlozi — te pohlepno gutaju akéente enklitikâ. Jambični stih, koji počinje n. p. ovako: *dva cara, ni majka, da da, u Boga, po pravdi*, nije više jambični stih, jer se ne smije čitati, kako bi pisac htio: *dva càra, ni májká, da dá, u Bòga, po právdi*, nego kako narod hoće: *dvà cara, nì majka, dà da, ù Boga, pò pravdi*. No na to se — kako rekoh — naši jambični pjesnici malo osvrću i tiem prave nasilje jeziku; ovaj im se pak osvećuje kako može: izrodi se ruglom. Red je dakle Šekspirovu prevodiocu — i da mu se ne će — služiti se desetercem: 1.) jer je janab uopće za naš jezik neprikladan; u prijevodu pak nije prosto moguće njim se služiti; 2.) jer je deseterac naš narodni metar, zgodan za ep i dramati.

Jezik, kojijem prevodilac piše, red je da je svakome razumljiv. — Kod nas vrši književnik dvije daće: jedna je zasebna, individualna, prosvjetna; druga je općenita, didaktična, filološka. Ispovidimo iskreno: naša je knjiga tek u pupku. Mi nemamo jošter potpunoga rječnika: mi nemamo ni svršene gra-

matike; mi se jošter svadamo o jezik: jedni pišu *nisam*, drugi *nesam*, treći *nijesam*. Jedni ne priznavaju nego one frase i riječi, koje se govore u pokrajini, gdje su se oni rodili — ostale krste lokalizmom i ne primaju ih, jer ih ne znaju. Drugi se osvećuju prvijem na isti način; a treći opet objema. Ta mi — smiješno zaisto — nijesmo se još ni u ortografiji složili: jedni pišu *dj*, drugi *gj*, a treći *d*. Red je dakle piscu da nauči našu publiku ne samo ideje, što joj razvija, nego i jezik. I zato rekoh, da naš književnik vrši dvojako zvanje: prosvjetno i filološko-didaktično. On je, u njeku ruku, paljetkar. Mora rastumačiti svaku riječ, koja je zasebna imovina kojega mjesta ili kraja, jeda je svoj publici razgovjetna. Je li iko kod nas ljepšijem i bogatijem jezikom nad Ljubišom pisao? Pa ipak je Ljubiša, razma južnijem Dalmatincima, malo kome koristio. A zašto? Jer sva ona množ divnijeh riječi i frasâ bijaše za ostali narod mrtvo slovo, kako eno ti što im nije značenja znao. U stanju, u kome se naša knjiga danas nahodi, ne može se n. p. od Srbijanca zahtijevati, da on znade na golo hvarsku riječ, a od Hvaranina, da znade srbijansku. Pisac je onaj, koji će im tumačem biti, koji će jednoga s drugijem upoznati i koji će ta dva daleka brata jezičnom vezom vezati, kao god što su krvnom. Onom frasom: „red je da jezik bude svakome razumljiv“ ja nijesam htio reći ni: piši onako, kako neuki seljak govori — jer je to po nas, uglađene ljude, i po današnju knjigu i ljudskotu odviše sirovo — ni opet piši onako, kako novine pišu — jer je to odviše nagrđeno; već: piši čistijem i općijem jezikom, koji *mora* nama svjema zajedničkijem biti, i piši tako, da te svak razumije.

Osim razgovjetnosti hoće se i lakoća: jezik mora teći, a ne zapinjati. To je, istina, od veće česti do prirodnoga dara pojedinoga pisca; ali je mnogo i do nauke. Oni n. p. te u stihovima pišu, steći će znamenitu lakoću stila, ako samo paze, da im stihovi ne zijevaju. Boljeg shvatanja radi daću jedan primjer:

Je li iko ikad u ćeifu

'Vakom žensku ašikovô glavu?

To su dva stiha tehnički dobra; tačna su i kao prijevod; ali su jestetički grdna: stil im je, biva, težak. No ako im samo premjestimo četiri riječi:

Je l' u 'vakom ćefu ikada
Iko žensku ašikovô glavu?

tad im nemamo što prigovorit.

Šekspir je nedostižan u opisivanju karakterâ dramatskijeh lica. Jezik — biva: besjeda, riječ, frasa — to je dlijeto, kojijem on karaktere kreše. I Julija i Riharad III. govore ingleski; ali je besjeda razna i razne su riječi i frase. U Julije jezik je nalik nježnoj djevojačkoj ručici, koja ti lice gladi; u Riharda je muževan, čas strahotan, čas pak samo oštar, čas opet laskav, ali uvijek krepak, jak i prožet sarkazmom: zakleo bi se, da čuješ gdje mu riječi prati, kako potmuli jek, daleki pisak iz procijepa zmije. Prevodilac će na to paziti, jeda i naš čitalac dobije — ako je moguće — isti utisak, kao što će i ingleski, kad maticu čita. Ne smije se dakle služiti kojom buzdohanastom riječi (*sit venia!*) n. p. u Julijinom ljubavnom očitovanju, ako i Šekspir nema te riječi. To bi bio jestetički *crimen* i *crimen laesae* prema piscu. Takav prijevod ne bi više vrijedio ni pušljiva boba. Jednako i onomatopejske stihove u matici red je i naši onomatopejski pretočiti. *Quatit ungula campum* valja da u naškom prijevodu jednako na uho zvuči kao i latinski, biva: da se čuje klopot konjskijeh noga. Patos, bojazan, nježnost, porugu, laskanje, sve ovo red je prevodiocu da naši prenese. Nije to lasno, ali nije opet ni tako trudno, kako se na prvi mah čini, jer je bogatstvo našega jezika u svakom pogledu veliko.

To toliko što se tiče opće jestetike. No je red i na zasebnu pazit, i tijekom više, što je ova lični biljeg onoga pisca, te prevodimo: ona, biva, odaje duh i karakteristiku pisca. Ne osvrée li se prevodilac na to, tad će se njegov rád zvati prije adaptacija no prijevod, koliko god on inače tačno prevodio. Iznijeću primjer. — U glasovitoj „Anna-Scene“ u „Rihardu III.“ skoro vas je dijalog među Anom i Rihardom puškaranje.¹ *Botta e risposta*, i opet *botta e risposta*. Besjede ovijeh dvaju licâ čisto jurišu jedna na drugu, vješaju se, čupaju se, gombaju se, pa se opet rastave, pa se opet uhvate u koštac, gone se i rvaju se, pa se opet rastave, da iznova

¹ To vlasti Šekspir govori: — *Glocester: To leave this keen encounter of our wits.*

nasreću, i sve tako, dokle napokon Gloster ne začara i ne osvoji Anu. Prevodilac ne smije ništa od toga ispustiti. A da to nije tako lasno, jamci su nam Šlegel i Tik, koji — i ako su u ti-jem tančinama majstori — a 'no su se ipak katkad, n. p. u pomenutoj „Anna-Scene“, ne hotimice ili neopazice, već prisi-ljeni nuždom stiha, o to pravilo ogriješili.

Amo idu još: igre riječi, *calembour*-i, *equivoca*, akcento-vanje jedne te iste riječi u govoru i odgovoru, pri čem se kat-kad zbiva, da ta riječ ima ingleski dva razna značenja, a naši ih ne može imat. Tu prevodilac mora naći ekvivalente, i, što ih zgodnije nađe, to bolje je preveo.

Je li slobodno prevodiocu izostavljat ili umetat štogod? To je škakljivo pitanje. Sudimo li teorijom, odgovor je bistar i lak. No jedno je teorija, a drugo je praksa. Da se nema pre-vo dilac boriti s poteškoćama, ne bi se to pitanje ni postavljalo. Ali se baš o njima radi, jer ih ima dosta i razne vrsti: često su zamašne, a katkad su ogromne. Ne pominjuć osobne — kad je prevodilac ravan piscu? ravan u genijalnosti, u shvatanju je-стетike, u dubini misli, u poletu, u nadahnuću, u vrsnoći stila i t. n.? — dosta je spomenuti tehničke i jezične. Ove su pos-ljednje naj gore: gdje kad se uprav ne daju svladati. U tom slučaju red je da prevodioca vlada, ovamo zdravi razum, a onamo opet jestetično čuvstvo. I tu se povraćamo na individu-alnost. Ovo i jest razlog, rašta svjetski klasici imaju u jednom te istom jeziku po desetak prevodilaca. Svaki je biva od njih tu daću drukčije shvatao i drukčije vršio. I stoga se baš ni o kojem prijevodu klasika ne može reći da je zaludan, pa ma da su pedeset drugih prevodilaca toga pisca jur prije preveli.

No da odgovorim na upit, da li prevodilac smije štogod umetnut.

Postavimo n. p. da imam prevesti ovu njemačku frasu: *einem durch die Finger sehen*. Ne nalazim naši ni jedne frase, da joj brojem i značenjem istijeh riječi odgovara; ali ih nala-zim dosta, koje većijem ili manjijem brojem raznijeh riječi poga-daju inokupni smisao. Uzeću dakle jednu od ovijeh, i što bolju odaberem — biva: da odgovara tačno smislu njemačke frase — to bolje sam preveo. Ako li je pak pisac s riječima frase sko-pčao i kakvu jestetičnu ljepotu, e, tad sam na muci; moram

birati: ili da nagrdim jezik ili da se ogriješim o pisca. I tu opet nastupamo na individualnost prevodioca.

Dopušteno je prevodiocu još u ovijem slučajevima da nadometne koju riječ:

1.) Ako frasa ne ispunja stih: recimo da ostaju još dvije stope. Što će učiniti? Ili će načeti novu rečenicu — a to nije uvijek moguće radi zijevanja stiha — ili će te dvije stope kakogod nadopunit. Tu je red prevodiocu biti vrlo opreznijem. Pristavljati što mu drago iz glave, to ne ide; a jednako ne ide razvlačit frasu, jer gubi jezgrovitosti. Trudno mi je izreći što bih rada, pošto se to ne da svrstati u stalan zakon, no je red presudivati od prigode do prigode.

2.) Dopušteno je jošter umetnuti riječ, ako njom naša frasa dobiva više snage ili ljepote. No i tad ne smije biti ta riječ matici sasvijem tuda: prevodilac će nastojati, da je slična po smislu kojoj drugoj riječi, što je u rečenici ima, i da joj nekako dopuni značenje, a gledaće opet, da nije naški očiti pleonazam. Dakle jedino u tom slučaju to je umetanje prosto. No je svakako bolje ne uprtit se u taku rabotu, jer je lašnje pretjerati, nego li udjesti.

Što se tiče izostavljanja riječi to je još šakakljivije nego li umetanje. Mislim da je naj bolje držati se ovog načela: ne izostavljaj nigdje ništa, nemoj da ti baš pripre. Izostavljati pleonazam — jezični, ne koji drugi — to nije nikakav grijeh, a tijem više, što se katkad desi, da, što ingleski nije nikakav pleonazam, naški ne samo jest, no je još i grdan. U tom slučaju bio bi prevodilac slijep kod očiju, kad ne bi tu grdobu ispustio. No to se rijetko prigodi: dva-tri puta u jednom dramatu. Drugo je pak izostavljati riječi, kojijem pisac nije nikakove pretežnosti dao. Prevodilac mora tu svakako imati dobar nos, da ne zaluta stramputicom; pa i to maleno nedjelo ne će opraviti no samo onda, kad ga uprav stisne ljuta nevolja stiha ili kad bi inako sklopotao kakvu jestetičnu ili stilističnu griješku.

Misli, koje sam ovdje očitovao, potekoše iz želje da se naši srpski i hrvatski književnici unaprijeda upoznaju s poteškoćama prevodenja, kad bi htjeli postati Šekspirovi prevodioci, jeda se mogu bez kolebanja i bez suviše muke držati

pravoga puta. One potekoše i iz opita, koji sam stekao sâm kao prevodilac i držim da će im njeke napomene, sadržane u ovijem recima, pomoći kao napuci, a druge im ne će biti na odmet.

Povladivanje sa strane ovijeh književnika biće meni utješljivo zadovoljstvo.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

х.

Мој је приједлог да печатна слобода остане нетакнута, те да се врши у помоћи свог опсега, снаге и крепости: али да се допусти слободи штапа да јој иде сустопице. Тад, моји грађани, ако несмотрен писац нападне ваш добар глас, који вам је можда милији него и живот, и ако потпише свој чланак, ви можете бјелодано поћ к њему те му растућ главу. Ако се пак он сакрије за својим оправником, а ви ипак узмгнете обазнат ко је, тад ви, слиједећи његов изглед, можете га обноћ дочекат у засједи, нападнут га с леђа и лијепо га измлатит. Кад би пак он платио ваљанијега писца од себе да вас клевеће, ви ћете на исти начин платит јакијех баздача, који ће имати мишице снажније од вашијех и који ће вас помоћи да га мужније педепшете. И довде је мој приједлог у реду прама особноме гњеву и прама пристојној одмазди. Али, кад би случајно било повријеђено опћинство, ја не бих био за то да се одмах дође до тијех скрајности, те мислим да би мој приједлог могао нарушит јавни мир, тад би понизно замолио наше законодавце, да узму у обзир ове двије слободе печатну и шакачку, те да одреде, са формалнијем законом, њихов опсег и њихове границе, а будући да они ваљано осигуравају личност грађанина прама насрнућима, тако исто да изволе провидјет, еда буде обезбијеђен и његов добар глас.

Б. Франклин.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПОВЈЕСТ ПАШТРОВИЋА.

Пишу А. Вучетић и Д. Миковић.

II.¹

Из топографскога описа Паштровића лако је разумјети да су Паштровићи имали улогу прилично знатну и често дичну у историји земље између Арбаније и Далмације. Наша је намјера стога да овдје исприповједимо неке главне згоде овога краја почињући од најстаријех времена прије сеобе Срба па све дајбуди до половине XVII. вијека и да се осврнемо и на црквене прилике.

У Паштровићима су прије Христа наставали Илири, који су по нашијем земљама допирали до Крке на сјеверозападу, а до у Арбанију на југоистоку простирући се уз источну обалу Јадранскога мора до далеко у копно. Илири бјеху јуначки народ и вјешти поморци; али након осам или девет крвавијех и дугијех ратова падоше под римско господство. Више пута устајаху жедни слободе, док коначно не постадоше римском провинцијом. При коначној диоби римскога царства Паштровићи са свом „Горњом Далмацијом“ остану источному (грчкому) царству.

Кад свршетком V. вијека по Хр. источни Готи освојише Италију, бјеше њихова и земља на истоку Адрије, те и Паштровићи а Хоти, крај на подини горе Проклетије на сјевероистоку Скадарскога језера, помиње име Гота,² док их опет не истисну Грци VI. вијека. Затијем дође Обарска (аварска) најезда, те Обри ставише под своје иго наше земље; до Будве

¹ Први дио ове радње, која се бави само топографскијем описом Паштровића, изашао је лани у 12. броју „Срба“ од 487 до 495 и стоји посебно.

² Сречковић. Историја српскога народа. 1884.

се настанише остаци Авара, те се овај град звао у средњем вијеку Будва Аварска. Цар Ираклије позове VII. вијека Хрвате и Србе да потјерају Обре из нашијех земаља, те даде амо на југу Србима земље, које они раздијелише на четири жупаније: на Неретванску, од Неретве до Цетине, на Захумље, од Дубровника до Неретве, на Травуњу, од Дубровника до Котора и на Дукљу, од Котора до Драча. Кад се Срби спустише на југ, дванаест српскијех племена Паштровића запремише крај уз морску обалу од Будве до прама Спичу, а њихов се нови завичај по њима назове. Паштровићи бјеху само мали дио Дукље, једне од четирију области, које цар Ираклије бјеше дао Србима увјетом да га признавају врховнијем господаром.

Паштровићи бјеху од старине, као и остали Словени, тежаци и обрађиваху земљу, која им у благој клими и натопљена потоцима и изворима рађаше и обилно. Али бјеху од старине и јунаци и покојни Љубиша приповиједао је године 1845. у Српско-Далматинскоме Магазину, да су Паштровићи и онда, кад је он био младић, били најбољи јунаци у Боки. Они су били јунаци и на мору и врло вјешти бродари. Море, уз које се простираше њихов нови завичај, нуђаше им се као опћило с оближњијем крајевима да лађама плодове своје и остале Дукље разносе на продају и да потребите ствари из туђине увозе. Поморство, којијем се разликоваху од загорскијех Срба, суплеменика у Дукљи, и море, које излагаше навалама туђинаца убаве и богате им обале и заједнички род њиховијех дванаест племена, понука их за рана да живе у заједници и да мисле на своју одбрану градећи утврђена мјеста.

Имали су радшта Паштровићи и да мисле на одбрану, јер већ IX. вијека како приповиједа Порфирогенит, Сарачени у Африци наоружаше око четрдесет бродова под заповиједи Гелбе и друга му и доједрише у Јадранско море, па се обореше на наше крајеве и освојише Котор, Росе и Будву и поробише и поплијенише што им бјеше могуће, те и Паштровићи у непосредној близини Будве осјете за стално њихово бјеснило.

Да се вратимо на цара Ираклија. Послије његове смрти године 641. сви се српски жупани ослободише мало по мало од

грчке власти; а Порфирогенит приповиједа, да су се Дукљани ослободили од грчке империје за цара Михајла II. (820-829). Српски се жупани покоравају из почетка свому великому жупану у Србији (у Десници). Али се послје почеше извлачити из његове власти и тако Михајло Војславов једанаестог вијека постане великијем жупаном дукљанскијем. Њега наслиједи Бодин. Иза смрти овога посљедњега Дукља с Паштровићима паде опет под господство грчко. Али син рашкога жупана Теше, Стјепан Немања, који се бјеше почетком XII. вијека родио на Рибници у Зети, постаде 1159. великијем жупаном рашкијем и ослободи од Грка српске земље и заједно своју жупанију Дукљу с Паштровићима. Дукља, или Зета, то је оно што се сада зове Црна Гора, премда границе нијесу исте. Потомци Стјепана Немање владали су Дукљом и Паштровићима све док изумрје њихова династија а остављали су у Паштровићима задужбине за манастире. Повеља, коју 15 марта (1305-7) у Котору издаде Стјепан Урош (Милутин Неманић VII., владао 1275-1321), син Хеленин, и којом потврди калуђерима у Паштровићима нека села и неке земље, те му их бјеше мајка оставила за манастире, доказује и да су Паштровићи били под српскијем владарима из куће Неманића и да су Неманићи чинили задужбине за манастире и цркве у овом крају. Да су они владали с Паштровићима доказано је ријечима сада наведене повеље, којијем Стјепан Урош изричито каже, да је у Паштровићима прије владала мати Јелена: како је *владала господица ми мати кралица Јелена*; или како Фарлати наводи ову повељу, коју је он из италијанског пријевода превео на латински: *quibus in locis dominabatur mea mater domina Helena*, доказано је такођер да је и он ту био господарем, јер као господар потврди повељу мајчину и издаде заповиједи за вршење своје краљевске воље. Послије овај исти Стефан Урош даде свому сину Стефану Дећанском (Урош III, Неманић VII) сву Зету, да с њом влада, дакле и Паштровиће. Дећански пако, да награди свога сина Душана (послије Цар Душан Силни) што се јуначки борио у ратовима с Бугарима и с Грцима, дарова му обје Зете, дакле и Паштровиће, да у толико с њима влада за његова живота.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Дукља течајем времена прозва се Зета (Зента, Зедда), а доби ово своје име од ријеке Зете, која се присаставља Морачи на сјеверозападу од Подгорице ниже Дукље. Зета се дијелила на Горњу и Доњу. Горња је била сјеверни дио до утока Зете у Морачу а Доња била је већином равница, утоку Зете на југу а протезала се на западу до мора и захваћала је Паштровиће. Зету спомиње већ почетком XIII. вијека год. 1208. свети Сава у житију свога оца.

У Зети се појави нова династија Балшића иза смрти цара Душана Силнога († 1356), док му још бјеше жив слаби син Урош (Неманић X.), за којег се српско царство распаде. Балшићи бјеху потомци Неманића по танкој крви, то јест по једној кћери Вукановој (Неманић II.). Први бјеше Балша I., властелин српски родом из Зете, стога назван Зећанин, који из почетка имаше само једно село. Иза смрти Душанове († 1356) освоји Скадар и доби сада или прије Доњу Зету до Котора под врховнијем господством српскога владара и тако постаде господаром и Паштровића а умрје године 1360. Његови синови Страшимир, Ђурађ и Балша II. наслиједише оца у Доњој Зети и у Паштровићима а послје освојише и сву Горњу Зету и много другијех земаља. Ђурађ стече год. 1367. град Будву, узме наслов будванског кастелана, те му имање Будве, Паштровића и другијех крајева на мору даде излику да с браћом узме наслов *baroni della Schiavonia marittima*, баруни поморске Србије. Послје Балшић и Паштровићи играху знатну улогу у питањима града Котора. Которани били су год. 1370. замолили Људевита Великога, краља угарскога, за заштиту и примили је. Али то и други узроци уплетоше краља у рат с Млечићима 1378. године. Они одаслаше у Јадранско море бродовље под Ветором Писанијем које подсједе Котор. Паштровићи дођоше у помоћ Млечићима, који искрцаше војску, те након трократног јуриша заузеше град у недјељу 13. августа 1378, те га Писани даде оплијенити. Течајем рата Дубровчани бјеху уз Људевита, вјерни уговору од 1358. године, и позиваху Которане да се изневјере Млечићима. Которане из почетка бјеше страх, да не би Паштровићи и други дошли опет у помоћ Млечићима, али се напакон придружише непријатељима Млечића. Миром у Торину између Људевита и Мле-

чића Котор дође у краљеве руке. Сада стигне Паштровиће краљева освета. Војска угарска продре у њихову земљу, освоји им два кашћела, уништи им све повластице, поплијени им и попали вас крај, те поубија становнике, тако да остадоше жива сама дјеча, од које потекоше познији Паштровићи.

Од три брата Балшића посљедњи умрје Балша II. 1385. године.

За Ђурђа II., њихова наслједника, Турци год. 1386. ударише на Доњу Зету, то јест на околину Будве, Бара и Скадра, и на Горњу Зету а Паштровићи јамачно оћутише њихов нападај. Кад године 1405. умрје Ђурађ II., наслиједи га Балша III. Али у толико већ од прије Млечићи, који су похлепно пружали руке на туђе земље и већ се били спознали с Паштровићима и били им сусједи, почеше настојати да запреме Доњу Зету и Паштровиће и Будву. Брзо се између њих и Балше III. догоди свађа, те овај мораде бјежати из Зете, те тако Млечићи добише и Будву и Паштровиће. Балша се III. ипак опет врати у Зету а рат се с њима понови тек касније.

Балша III. хтједе оставити себи спомена задужбином за цркву и манастир у Прасквици, јер 20. децембра 1413. у Будви пред много свједока издаде повељу за градњу овога манастира и цркве св. Николе, коју је издао Јиречек у Споменуку год. 1892; тијем би се морала држати за подметнуту она коју Фарлати наводи од 15. марта 1310 (1307) и која се приписује Стефану Урошу.

Посљедњијех година свога живота бјеше Балша III. опет у борби с Млечићима, пак 1421. уговори примирје с њима; затијем остави на мјесто своје Стефана Црнојевића, сродника му по женској крви, и пође у Србију к ујаку свому, Стефану Лазаревићу, деспоту српском, гдје и умрије.

* * *

С Балшом III. изумрје династија Балшића. Стефан Црнојевић пође у Пуљу а Млечићи заузеше сву Доњу Зету, те и Паштровиће и Будву, коју је Балша био год. 1398. предао Млечићима. Деспот српски Лазаревић бораше се с Млечићима још године 1422. али лукавост Млечића поради да се Паштровићи одметну од свог српског господара и да се заборављајући наро-

дну слободу од толико вијекова, придруже туђему народу, то јест млетачкому прождрљивому лаву, као што се њему био предао и Котор 1420. године и тако је деспотова војска потучена мјесеца децембра 1422.

Рат трајаше још године 1423. а деспотовом војском заповиједао је Ђурађ Бранковић. Ово је година, кад су сви Паштровићи (осим можда самијех становника Кастеластве) признали господство млетачко и уговорили увјете о предаји. Млечићи сада уговорише мир, јер им је Ђурађ био подсједнуо Скадар и довео их у велику невољу, а Паштровићи су се залуду трудили да се не склопи овај мир.

Мјесец дана прије но што стигне Ђурађ Бранковић с војском у Зегу, Паштровићи почетком марта 1423, сва властела њихова окром можебит самијех Ластваца, сакупише се на збор код својијех млина под Дробничем на Дробноме пијеску да вијећају о погодбама своје предаје Млечићима, те одлуче да признаду млетачко господство и да новијем господарима положе присегу вјерности и да придрже себи неке повластице. Стога изабраше на збору дванаестиорицу властеле, да пођу на млетачку галију, којом је заповиједао Франьо Бембо, млетачки врховни заповједник на мору (*capitano generale del golfo*), и да с њим уговоре погодбу вјерности и предаје; у ту сврху им даду потребите налоге и напутке. Та властела (13) бјеху: Дабистрић Алексић Радић, Милковић Иваниш Русанић, Иван Рашковић Калађурђевић, Новак Црнац, Петар Главоч, Горач Буран, Кањос Мацедоновић, Царинои Новаковић, Близач Вацата, Драгоевић Радич Тудоровић, Бабјан Буљановић и Новак Томић. Они пођоше на млетачку галију и како бјеше одлучено у паштровскоме збору уговорише погодбу „слоге“ и предаје с Млечићима и положише у руке Франа Бемба, заповједника галије, заклетву вјерности у име свију Паштровића. То се догоди 4. априла 1423.

* * *

Прије но што се упознамо с уговором паштровске предаје, умјесно је сада да кажемо, како су се од старине управљали Паштровићи. Приповиједа се да су они били врста савеза властеле раздијељене на дванаест племена и да су већ

од Стјепана Немање уживали становите повластице, које им бјеху удијелили прије српски владари, па сада признали и потврдили Млечићи. Они су се управљали као опћина за све, што се тицало јавнога реда и добра, обране земље и судбене управе. И повластице и трговачка слобода и црквена управа и остало бјеше у њиховијем рукама. Између различитијех кашћела или градина, које су служиле на обрану савезне земље, бјеше Ш у ш ћ е п а н (Свети Стефан), који се управ може назвати савезно мјесто паштровско.

Они су имали к о м у н и т а т, то јест вијеће, које састојаше из властеле, а звало се такођер и збор или б а н а к, или б а н к а д а, те је бирало за управљање посала четири судије, неколико војвода или капетана и једног канџилијера и вићеканџилијера за опрему писарскијех посала. Паштровићи се у својијем јавнијем писмима називљу: судије, војводе и властеле, судије и б а н а к, судије и с в а к о м у н и т а т, с у ђ е и в а с з б о р. Печат њихове опћине био је у млетачко доба Лав св. Марка.

Али Ластва чинила је пријашњијех времена, дајбуди од млетачкога доба, опћину напосе и ње управна власт звала се „суђе и војеведе од комуниати од Ластве“. Ова опћина имала је и свој особити грб, који није био млетачки лав, него Светац.

Изван је сумње, да су се Паштровићи прије XV. вијека управљали сами, прије но што признаше млетачко господство, и да су од најстаријех времена уживали неке повластице, јер су им их Млечићи потврдили онда, када су им се предали, премда све те повластице, окром двије, нијесу ништа особито. Тврдњу Паштровића, да су им повластице биле зајамчене од различитијех владара, почињући од свршетка III. вијека по Хр. до свршетка XIV. вијека, примише Млечићи као доказату. Али најстарије повластице, напоменуте од Паштровића, постају пред нашијем очима подметнуте, кад само помислимо на превратне промјене, што су се збиле по Далмацији од доба краљице Теуте унаприједа, све док су се у јужној Далмацији и по граничкијем земљама настанили Срби и основали и развили своје особите власти.

Паштровићи су тврдили петнаестого вијека, да су од цара Диоклецијана године 300. по Хр. добили прву повла-

стицу, којом их он опрости сваке забаве (*angaria*) по своје царству. Ту би им повластицу био дао Диоклецијан, кад станујући у Бару, утемељи Дукљу! Ту би им повластицу били потврдили цар Константин 350. године, Јустинијан 530., Константин или Карло, краљ угарски, 870., цар Василије Маћедонски 871., цар Никифор, 960., цар Алексије 1100. и цар Изак 1206. И Фридрих Бавбароса, цар њемачки, био би исто учинио 1275. године.

Нешто више, тачније и темељитије приписаше Паштровићи краљу српском Стјепану (Стјепан Урош I. 1243-1276), јер да им године 1266. удијели право да сами суде. Још више приписаше цару Душану Силному (1331-1356), јер да им је он даровао два кашћела у Паштровићима, т. ј. Ћеლობრдо (*Castel Monte Nudo*) и други прама дољачама (*verso le vallate*) и допустио да суде сами и у грађанскијем и у казненијем стварима. Природно је, да су вјеројатни наводи Паштровића из овијех посљедњих времена, јер у другој половини XIV. вијека били су Паштровићи под личном заштитом српскога краља.

* * *

Виђимо сада погодбе уговора од 4. априла 1423. Те су погодбе биле:

1. Паштровићи имаду право да бирају себи кнеза (*rettore*) између својих земљака. Кнез имао је бити у Паштровићима судач у грађанскијем и казненијем стварима и владати се у тому по обичају и по статутима.¹

2. Паштровићи ће долазити у војничку службу млетачку од Бара до Котора и њихова околиша, кад Млечићи буду водили рат за обезбјеђење паштровскога краја, или у коју другу сврху.

3. У котару скадарскоме Паштровићи ће стати осам дана о своје трошку у млетачкој служби.

¹ За податке о овој погодби и о правнијем везама Паштровића и Млечића и о пријашњијем повластицама паштровскијем задужио је нас и читалачку публику племенити господин конте Висковић, који нам је великодушно и љубазно ставио на располагање из своје обитељске збирке један рукопис, те смо из њега исцрпили многе од горе наведенијех података. Потпуни овај рукопис објелоданићемо на другој мјесту. Овдје му буди искрена наша хвала.

4. Сваке године плаћаће Млечићима по дванаест сребрнијех новаца за сваку кућу по староме обичају и како су плаћали и прије свому господару.

5. Паштровићи су прости плаћања царине, по свијем млетачкијем земљама у којемудраго мјесту и за сваку трговину.

6. Да опат бенедиктовачки Ратачке Богородице (*Sutomore di Spizza, Santa Maria di Rataz*), који припада паштровском крају, има бити признат као опат и не смије бити лишен ове опатије.

Млечићи овијем уговором обећаше:

1. Да ће од године до године потврђивати паштровског кнеза.

2. Да ће оставити Паштровиће слободнијем, штитити њихова права и земље и, ако би им когод отео коју земљу, потјераће отимаче са земаља и повратиће их Паштровићима.

3. Кад Паштровићи буду у млетачкој војној служби у скадарскоме котару више од осам дана, Млечићи ће им давати плату дневно или мјесечно, како и другијем плаћеницима.

4. Ако би настао рат с Турцима, те би они продрли у Паштровиће и присилили да се разбјегну, Млечићи ће их заклонити и настанити по својијем најближијем крајевима, н. пр. у Котору и по другијем оближњијем мјестима и даваће им плату, да живе као и остали плаћеници, или како се боље свиди млетачкој влади.

5. Млечићи не смију уступити паштровски крај ни његове људи ни српскому деспоту, ни никому другому, кад би с деспотом уговорили мир.

Гледе ове погодбе треба примјетити, да још трајаше рат између Млечића и Ђурђа Бранковића, кад су Паштровићи склопили овај уговор и да су тек касније Млечићи учинили мир с Бранковићем а Паштровићи се трудили, да не дође до тога мира, како смо већ прије наспоменули.

6. Млечићи, кад прихватише овај уговор, морали су Паштровићима дати одмах 20 труба вунене свите за 50 хаљина и педесет хаљина, да их могу носити.

Дужд млетачки Фрањо Фоскари потврди овај уговор у своје двору у Млецима дукалом од 14. маја оне исте године 1423.

ERUPCIJA VEZUVA.*

Aprila 1906.

Prof. Dr. G. De Lorenzo.

Dok su se noć i ruševine slegle nad zalivom, te prije malo dana bijaše čar, i srce se steže od samilosti ispred tolike boli i tolikoga jada, pamet još nastoji da se kadikad oslobodi tjeskobne mòre i da pronikne strašni pojav, e da mu ispita uzroke, izmjeri posljedice. Ali hladna je znanost, i vedra: ona ne predviđa, ne pretječe, ne blaži: ona naprosto gleda, više ili manje dubokim okom; posmatra, više ili manje uvidavnom pameti; opisuje, više ili manje preciznom riječi. Ipak ova riječ može i ona da pruži jednu utjehu: utjehu znanja, koje veliča duh, oplemenjuje um, čineći mu da sazna kakvi su čovječiji, zemaljski i kozmični udesi, postavljajući mu sadašnji pojav u bezbrojni niz sličnijeh, te su se razvili, razvijaju se i razvijae se u kruženju svemira bez početka ni kraja.

Sadašnja erupcija Vezuva obzirom na zemlju što predstavlja? Ništa drugo nego dimeći čunj, visok malo više od 1000 metara, koji je svojim lavama, lapilima (kamičkima) i pepelom posijao smrt i ruševine i tugu na 20 kilometara oko sebe. Sve je to pogledom na zemlju kao kožica zrna leće pristavljena na kruglju po prilici od metara 1:30 diametra; ali je to dosta da donese pogibiju na pukove mravi i ljudi, i da nam da stravičnu ideju pomame golema Kiklopa.

Nego kada i kako i zašto prvom sijevnuše bljeskovi iz mrkoga okruglog oka zemljinog sina? Da to rečemo, treba nam mnogo poći natrag tijekom naše povjesti, do prehistorijskih vremena, kad ljudi počinjahu da poprimaju antropoidno obličje,

* Prijevod iz rimske „Nuova Antologia“ 16 Aprila 1906.

do praskozorja kvaternarske epohe, kad se ovaj dio zemlje spremaše da uzme sadašnje obličje. Baš onda kamenita školjka Kampanije, čije nam rubove predstavljaju vapnenaste i dolomitske planine Capri-a, Sorrenta, Nole, Caserte, Capue, do Gaete, poče da pomalja iz vodâ mora i da se puni materijalom eruptovanim od podzemnoga ognja, o kojem nam sadašnja erupcija daje ovaj posljednji dokaz. Od najdublje strane kampanske kotline, gdje možda dizlokacije tutnjeći put unutrašnjosti pružahu slobodniji izlaz magmi te odjekivaše u hipogejskim dubinama, rastaljena masa poče da se slijeva na morsko dno i da podiže planinu, koja malo po malo, potpomognuta i od istodobnog pomoljenja zemlje te činjaše osnovicu, oholo iskrсну iz mora kao jedan grmeći i dimeći Stromboli, kojega nam ostrvo Ischia i Epomeo predstavljaju posljednje ostatke, razdrte od drugih dočasnijih vulkanskih konflagracija, istrošene na rubovima ispiranjem morskim, a rastrgnute na vrhu i na bokovima atmosveričnim glodanjem i ogoljivanjem. Međutim podzemni ognjevi rasprostranjivahu, proširivahu polje svojeg rada, tiskajući se put rubova kotline, dok ne dostigoše zemlju, te već bijaše ili postajala suha. Razasuto mnoštvo tutnjećijeh žvala, grmećijeh kratera bljuvaše oganj, plamen, lavu, lapile, pepeo, drozge i plutce, koji svojim nagomilavanjem učiniše da iz valova iskrсне nova zemlja: Flegrejska Polja. Kao skrajnji ogranak ovijeh ognjeva ustajala na sjeveru kampanske kotline veliki vulkan Roccamonfina, zatvarajući prostranu dolinu Liri-a i pretvarajući je pod Montecassinom u veliko jezero, od kojega sada ne ostaju do taložine, dok na istoku već gorijaše Vezuv, bacajući plutce u veličini oraha do na Partenij, na trideset kilometara daljine. Tako, dok se s jedne strane južni Apenin dižala i još diže iz mora, noseći pod Jupitrovo gospodstvo materijale sahranjene u Neptunovom njedru, i učvršćuje i tvrdi svoj kameni tavan sporijem kretnjama i lakijem trzajima, te mi zovemo potresima, kao onaj prošloga septembra u Kalabriji, s druge strane eruptivne sile nošahu i nose, svojim vulkanskim konflagracijama, na blagu svjetlost sunca magmu provaljujuću iz plutonskijeh dubina.

Ali što je uprav ovaj podzemni oganj, te plazmuje dio zemaljske površine i sad nam dava život i bogatstvo a sada smrt

i jad? U članku o *Vulkanima i potresima*, publikovanom u broju 1. oktobra 1905 ove Revije, gledao sam da u kratko ocrtam ove tamne sile i podzemne materije, što nije zgodno da sad ponavljam. Ovdje je dosta da spomenem, da materijal eruptovan od vulkanâ, bio u obliku lave ili fragmentaran, kad je hladan i ukrućen dava silikatne kristalne stijene, u kojijem se silicij i oksigen, u kombinaciji s aluminijem, kalijem, natrijem, kalcijem, magnezijem, željezom, titanijem, manganom i ost., prikazuju sad pod jednijem sad pod drugijem mineralnijem oblicima. U specijalnom slučaju ove, kao i prehodnijeh erupeija Vezuva, ove se kombinacije prikazuju pod oblikom kristalâ leukita, augita, plagioklaze klaka i sode, olivine, magnetita i ost., združenih da načine stijenu, koja se zove leukotefrit ili leukobazanit. Ali ovi spojevi, prije nego će biti eruptovani i stvrditi se, pod zemljom bijahu rastavljeni i rastopljeni, pri temperaturi koja nije imala biti manja od 1500 do 2000 grada. Odakle ova toplina i odakle ova eruptivna energija? O ovom pitanju kojamudrago knjiga o geologiji, na primjer, ona izvrsna Sir Archibald-a Geikie, može nam dati hipotetska objašnjenja.

Geolozi se svi slažu u tome što priznaju, da uzrok vulkanske energije treba tražiti u visokoj temperaturi unutrašnjosti zemaljske kruglje. Oni složno drže, da je najbliži uzrok eruptivne aktivnosti, koju bilježi veliki razvoj parâ i produkcija pomičnog materijala, u obliku lave ili fragmentarnog, dan od ekspanzivne sile parâ nastalih u rastopljenoj magmi, iz koje potječu lave. Da li i dokle te pare čine dio originarnog sustava unutrašnjosti zemlje, ili su došle sa površine, to je pitanje u kojem se mnijenja razilaze. Pošto pak veći dio para i plinova isparenijeh iz aktivna vulkana dava vodena para, mnogi misle da ova potječe od vode te se nalazi na površini zemlje. Ne ćemo se sad upuštati u ispitivanja Arrhenius-a, da dokažemo kako je ova voda s površine apsorbovana od podzemne magme, usijane i lijene, i kako potstiče njezinu kinetsku aktivnost; ovdje nek je dosta da istaknemo kako su dno mora i korita rijekâ i jezerâ svi probojni, da se osim toga za potresâ i erupeijâ otvaraju raspukline na dnu mora kao na zemlji i po tom dopuštaju pristup vode u unutrašnjost, i napokon da kiša prodire u podzemlje kroz pukotine hridina, ulazi u njih upijanjem i kapilar-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

nošću i tako može stignuti do vulkanskijeh ognjišta. Nazočnost azota u plinskijem isparivanjima vulkana može naznačivati dekompoziciju vode sadržavajuće atmosveričnih plinova, a obilate sublimacije klorura, veoma znatne i u ovoj erupciji, mogu potjecati od morske vode. Po tom se čini vjerojatno, da podzemna magma prima s površine konstantan pritijek vode, koju prva apsorbuje pri izvanredno visokoj temperaturi, uz grdan pritisak. Tijekom vremena materijali vulkanskog dimnjaka počinju nemati više snage dovoljne da spriječi ekspanziju u vis upijene vode, čija napetost sve više raste, dokle se nakon nekoliko premonitornih trzaja, sva protivna masa raskine i para izdušuje u velikijem stupovima, vitlajući također u uzduh, s jakim tutnjavom, dio magme, razdrobljen u drozge i lapile. U toliko tijem odalečenjem zapreke nestane pritiska ispod nje nalazeće se lave, napojene parom ili preugrijanom vodom, i ona se penje vulkanskijem dimnjakom i izjuri kroz rubove kratera ili, češće, raskine svojom težinom i svojom napetošću bok čunja i obilato se izljujeva iz osnovice raspukline. Nenadanim i moćnim izljevom lave na neki način ponestane unutrašnjega uporišta kraterskog čunja, tako da se gornji dio ovoga, sastavljen od krhkijeh inkohherentnijeh drozaga, rasprsne i sori, opstruišući svojim materijalima eruptivni dimnjak. Napetost još aktivna preostale pare traži da se oslobodi kroz ovaj ocijepljeni materijal, pomiče ga, kida ga, melje ga u prah, i siplje ga u vis i daleko pod oblikom vrlo fina crvenkasta pepela, različitog od tamnijeh lapila prvog eruptivnog trenutka.

Para izdahnuta iz vulkana i ona atmosfere, zgušnjavajući se oko zrnja svega ovoga pepela, uzrok su poznatijem blatnijem kišama. Poslije nekog vremena para se iscrpe, energija vulkana prestaje i po tom dode promjenjiv period počinka, dok ponovljenje istoga fenomena ne proizvede drugu erupciju. Takovijem se susljednijem paroksizmima promjenjuju oblici unutrašnjijeh shrana i kanala; otvaraju se novi prostori uslijed nagomilanja preugrijane vode, iz kojijeh se vremenom stvaraju nova vulkanska ždrijela, dok se stara postepeno gase.

Takova je povjest svakoga vulkana: takova je potom i povjest napuljskijeh vulkana, osobito Vezuva, bilo u njihovijem prehistorijskijem zgodama, otkritijem nam geološkim svjedo-

čanstvima, koliko u njihovijem historijskijem manifestacijama. Prvi ljudi kadri da predstavljaju, te koju tisuću godina prije Hrista biše nazočni ovijem zgodama, uzeše u njih materiju za plastične figuracije, koje se pak kondensovaše u čudesnijem heziodskijem i homerskijem bajkama. Ljuti Kiklopi, s jedinijem oblijem okom usred čela, i strahoviti Centimani, s pedeset glava i sto ruka na širokijem plećima, ne prikazuju nego vulkane, sa središnjim oblim kraterom na najvećem vrhu, sa brojnijem lateralnijem eruptivnijem čunjima i sa mnogostrukijem strujama lave. A Titanomahija, kao dočinja Gigantomahija, u suštini su figuracija velike vulkanske konflagracije; kad iz grmećijeh kratera sunu u goleme visine put nebesa mirijade usijanijeh masa, i niz hrbat strahovitijeh planina slazi bijesneći i harajući više od sto ognjenijeh struja i ustaje više od pedeset pušućijeh i tutnjećijeh čunja, koji bluju dim, pepeo i drozge, dok se na sijevajućijem vrhovima grmeći sabiru golemi bori pepela i oblaci atmosfere, te izazivlju vodu i oganj s neba na vodu i oganj zemlje, dokle se, kad mine sukob, iserpe eruptivna sila, ne vide gorostasna uda golemijeh sinova zemlje gdje leže na zemlji ispružena, raskinuta, ogorjela i zadimljena pod vedrim, nepomućenim i pobjediteljskim posmijehom sjajnoga neba; dok se prodrzljivi oganj opet zatvara u duboku utrobu matere, gdje ipak svako nekoliko čini da se osjete njegovi prijeteći trzaji odmetnuća.

Poslije ovijeh prvijeh mitičnijeh figuracija malo imamo historijskijeh vijesti o erupeijama Vezuva i susjednijeh mu vulkana, do glasovite erupeije 79. poslije Hrista i opisa koji nam dade Plinij mladi, koji bi se tačku po tačku mogao prilagoditi sadašnjoj erupeiji, od koje je ona bila samo žešća. Onda Pompej bi razoren i pokopan od dva metra plutaca, drozaga i lapila i od toliko isto pepela i blata; kao sada, u manjem razmjeru, Ottaiano. Ostali su pojavi bili, s većom žestinom, po prilici slični sadašnjijem, izuzev blatnu poplavu, te pokopa Herkulan, koja se do sada srećom nije desila. Goreći lapili i ekshalacije kloridrične kiseline, koje zadaviše Plinija starijega, i ovoga su puta učinile ovdje svoj dio; ali pepeo ni onda ni sada nije uzeo onaj strahoviti oblik gorućeg oblaka vulkana Pelée, koji prije četiri godine razori u malo časa Saint Pierre, usmrтивši jednim mahom njegovijeh trideset tisuća stanovnika.

Poslije 79. Vezuv je imao uvijek perioda, kraćijeh ili du-
ljijeh, naizmjenice počinka i aktivnosti, javljenijeh nam histo-
rijskim vijestima, koji su naravno sve brojnije i tačnije kako
su bliže modernijem vremenima : dug, dvjetisućgodišnji niz va-
rijacija vazda o istom tematu, dok se ne prispije do posljednje
velike erupcije te je prehodila sadašnjoj, one aprila 1872. Po-
slije te erupcije slijedila je koja godina iznurenosti, u kojijem
krater ostade u solfatarnoj aktivnosti, iz koje poče da izlazi oko
1875. da prijede u periodičnu aktivnost strombolsku, s vitlanjem
drozaga iz središnjeg kratera, prekinutu kadikad kojom vezuv-
skom rekrudescencijom, kao one 1885, 1889, 1891 i 1895—1900,
u kojijem se središnji čunj cijepaše, sipljući sporo i dugo gustu
i sličnu tijestu lavu, još dovoljno nenapojenu vodenijem parama.
Dne 27 maja prošle godine stvori se baš na boku nord-nord-
ovest niz kratkijeh radijalnijeh pukotina, iz kojijeh tecijahu do
početka ovoga aprila malene struje lave, izljevajući se sad put
Atrio del Cavallo, sad put električne željeznice te ide k Funi-
kularoj. Eruptivna aktivnost postajala je sve to intensivnija,
dok se u jutro 5 aprila ne stvori s protivne strane, na boku
sud-sud-est, niz većijeh pukotina (te s prvijem činjahu sve-
žanj dolaca s jednom osi), iz jedne od kojijeh, kod kuće Fio-
renza, u visini po prilici od 750 metara, izjuri kratka struja
lave, dok se iz kratera dizaše prvi bor pare, koja počinjaše da
nadjačava pritisak.

Zatim nastupi stanka. Susljednog se dana pukotine umno-
žiše, produljiše, povećaše, a iz jedne od njih, kod Cognoli, po
prilici 500 metara nad morem, jurnu oveća struja lavâ, koja se
naglo raširi i produlji do groblja u Boscotrecase, dok iz sre-
dišnjeg kratera praskaše jače i obilato para, kreata komadâ
magne. Zatim nova stanka, regbi kao pribiranje daha za veći
napor. I ovaj se zbilja desi dne 7 u večer i dostiže maksimum
intensivnosti između ponoći i zore dana osam. Pregoleme eks-
plozije središnjeg kratera bacahu usijani materijal do tisuću
metara u visinu i metahu ga daleko, razorujući Ottaiano, u da-
ljini od pet kilometara, bijesnim izmetanjem velikijeh usijanijeh
lapila, i razorujući druge krajeve onoga pojasa, kao San Giu-
seppe, Somma, Sant'Anastasia, i ost. Naj jače provale učiniše
da se ustrese zemlja na dvadeset kilometara daljine i rastrgaše

još dublje južni bok čunja, čineći da iz njega poteče veći i nagliji izljev lave, koji navali i prode odio Oratorio di Boscotre-case i, grobno pokrivajući polja i kuće, stiže u kratko doba do zidova groblja u Torre Annunziata, kod kojih se zaustavi.

Tijem je najveći eruptivni napor bio dovršen; ali šteta ne bijaše prestala, pače postajala veća. Na prazninu proizvedenu izljevom lave namjeri se eruptivni čunj pepela i drozaga, opstruišući dimnjak pari, koja tisnu u vis žestokom hukom novu zapreku, proizvedeći preko dana i u večer osmoga grandiozan i strahovit pojav: golem bor od parâ i pepela, čiji se sivi i gusti zavoji okolo uzdizahu do 7000 metara u visinu, zavijajući modrušasti dim lavâ i oblake atmosfere i proizvedeći strjelovito sijevanje, popraćeno bučnom grmljavinom. Lagani pepeo ovoga neizmjernog dima, gonjen južnijem i jugo-zapadnijem vjetrom, slijedio je hod lapilâ prehodnog dana, sleže se na Campania Felice sivom naslagom od 10—50 centimetara guščine, prevali Apenin, prijede Jadran, stiže u Crnu Goru¹, uvali se u balkansko poluostrvo. U jutro 9 vjetar se okrenu protivnijem smjerom. Gonjen sjevero-istočnjakom, stup pepela nabasa na more, okrećući se prvo put Ischie, zatim put Capri, postavljajući se kao gust zastor između Napulja i poluostrva Sorrento i sipljući kroz dva dana i jednu noć lapile, tamu, strah i ruševine iznad Torre del Greco, Resina i Portici. Sada fenomen slijedi identičan, gubeći postepeno intenzivnost, s gdje-kojim kratkim paroksizmom, ali koji ne dostiže silu onijeh u danima 8 i 9. Veliki čunj Vezuva izgubio je 150 a možda i više metara visine i u velike je proširio svoju osnovicu fragmentarnijem eruptovanijem materijalima. Stup dima, gonjen vjetrovima sad na istok, sad na zapad, sad na sjever, čini se kao da hoće posvuda da prospe svoj sivi i crvenkasti pepeo, potječući od valutaka odvaljenog čunja, i kreat kloridrične kiseline; taj pepeo pokriva bijelim, pogrebnim plaštem svu Kampaniju, daveći vegetaciju i prijeteći skorom tugom i bijedom. Jedini trakt relativno netaknut pruža tijesni sektor Boscoreale i Pompei, koji do sada (11 aprila) nije imao lave ni pepela.

(Svršice u narednom broju).

¹ Također po Boki Kotorskoj i po Dubrovniku padao je pepeo. Op. ured.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ. — OCJENE I PRIKAZI.

Presjeka Stonske prevlake.

Prof. A. Riboli.

Kako je bilo naviješteno u prvomu ovogodišnjem broju „Srda“ 15. maja, izašla je tu skoro knjiga pod naslovom: *Ueber den Durchstich der Landenge von Stagno. Prag. 1906. Druck und Verlag H. Mercy Sohn.*

Ovoj je knjizi, kako smo u onom broju istaknuli, i sadašnji urednik „Srdev“, prof. A. Vučetić, stavio na raspolaganje gradivo iz dubrovačkoga arhiva i historijskih vijesti o Stonu i o prosjeci, kako sam pisac knjige kaže.

Podlistak, koji se otrag nekoliko godina bavio jednom radnjom gospodina nadvojvode *Ljudevita Salvatora*, kazivaše u uvodu: „*Ova se knjiga dakako može pravom nazvati dvorom znanja, kad se običajno knjige označuju kao kuće znanja*“.

I u istinu onaj, komu dođe do ruku ovo djelo prejasnoga nadvojvode, i nehotice je naveden na tu pomisao. Format, vežnja, hartija, štampa — sve ima osobit kneževski biljeg; to su uprav krasni egzemplari.

Mi smo sad radoznali da vidimo, kako stojimo sa sadržajem ove knjige. Je li on prama nje spoljašnosti? Ama čitalac ne će se sigurno naći prevaren. Pisac oštromno i plemenitim zanosom rješava izabrat zadatak, da dokaže kako će prokop Stonske prevlake koristiti Dalmaciji i državi i kako bi se isplatile žrtve u novcu, koje bi se za nj učinile. Nadvojvoda je na lieu mjesta proučio ovaj zapušteni kraj, a prvi nam dio zanimivog djela kaže, koliko je tu bilo ustrpljivosti i savjesnosti. Ne kakav diletanat, nego samo darovita duša, koja osjeća prirodnu ljepotu, može nam opisati ovaj kraj tako zanosno i istinito.

Nijesu manje zanimivi historijski podaci, koje nalazimo u drugom dijelu.

Godine 1333. Dubrovčani kupiše Stonski rat u bosanskoga kralja Stjepana i u srpskoga kralja Dušana. U ono doba nalazio se u Stonu manastir srpskih kaludera, reda sv. Vasilija, koji se poslije nastaniše u srpskim manastirima brda Atosa, otkle dobivahu od dubrovačke republike sve do nje pada godišnji iznos od oko 200 dukata.

Malo poslije stečenja prevlaka je učvršćena moćnim utvrdama. Na taj su način mogle galije dubrovačke republike slobodno ploviti po njenom unutrašnjem moru od Stona do Gruža. Za bolju odbranu ovoga teritorijalnoga mora od slučajne navale sa strane Neretvanskog konala, Dubrovčani sagradiše Ston Mali, koji je služio kao posada prijašnjim dubrovačkim vojnicima, te su se zvali *barabanti*. Njihove potomke, sadašnje stanovnike Stona Maloga, zovu još barabantima.

Prva pomisao, da se prosiječe Stonska prevlaka, čini se da se pojavila u drugoj polovini XVII. vijeka između neprijatelja dubrovačke republike. Stalno je da republika pismom 20. oktobra 1669. pozva svoga ondašnjega poslanika u Mlecima, Miha Sorga-Bobalia da se na obziran način obavijesti, da li zbilja Mlečići namjeravaju navaliti na Ston, presjeći prevlaku, te tada ostaviti Stonski rat Hajducima.

Kada pako svršetkom XVIII. i početkom XIX. vijeka padoše Mleci i Dubrovnik, a njihovo zemljište ostade pod Napoleonovim žezlom, maršal Marmont, vojvoda dubrovački, dobi nalog od francuske vlade da izvijesti potanko o izvedivosti ove prosjeke.

Bečki kongres 1815. godine učini za vrijeme konac ovoj kao i baš mnogim drugim velikim osnovama genijalnoga cara. Tek u sedamdesetim godinama prošloga vijeka pojavi se opet misao prosjeke, ali sada zajedno s namjerom temeljita jaruženja (razglibljenja) Stonskog konala; a u tomu su bili pravilo ne samo navigatorni razlozi nego jamačno u prvom redu i sanitarni. Namjesnik dalmatinski, baron Rodić, opazi u jednom izvještaju 1873. godine, da postaju svaki dan to teže prilike onoga pučanstva, koje gine u okuženu i smradnu vazduhu a ne može se samo pomoći u ovoj nevolji svojim sredstvima, te očekuje velikom čežnjom vladinu spasonosnu ruku.

Ali tako brzo nije ipak imala stignuti željena pomoć. Prigodom Careva putovanja 1875. godine cijela trasa konala budućnosti bi zabilježena zastavicama, te Nj. Veličanstvo, očitujući osobito zanimanje za projekat, koji je bio izradio inženjer Mayer, pregleda potanko cijelu prugu od Stona Velikoga do Stona Maloga.

U III. dijelu knjige pripovijeda nam se potanko sve ono što se raspravljalo o radnjama, koje bi se imale preduzeti, te nam te rasprave pisac razjašnjuje prigodno kritički kratkim zgodnim izrekama.

Najprvo se činilo bečkoj vladi da su projekat prosušnja i projekat prosjeke suprotni jedan drugomu; a iz toga postade vječito kolebanje, kojoj bi se od obiju radnja imala dati prednost. Kad se od regulacije neretvanskoga ušća i od metkovičke željeznice, te se imala graditi, počela ufati velika korist za slučajnu prosjeku, biše odgođeni odnosni projekti do početka ili još do svršetka ovih rada. Ali poslije se obrtoše na ideju prosušnja kao hitniju za onaj čas, i tako se zapostavila za dugo vrijeme ideja prosjeke. U toliko se pitanje imalo još razvlačiti za desetak godina. Zaludu se tužilo jedno pučanstvo stonsko oblastima svih molbi; u Beču se dakako mudro razmišljalo, ali se u Stonu, gdje u pučanstvo napokon nastupi groznica iseljavanja, podnosila bijeda. Napokon koncem 1898. započese se radnje asanacije, koje su pronađene toliko potrebite, te su, po prekinuću za neko vrijeme, poslije dovršene u februaru 1900. troškom od oko 23 tisuće fforina.

U toliko bila se i ć. k. ratna mornarica pokazala pristupačnom ideji prosjeke, te bješe već 1894. naredila da se prevlaka snimi kartografski i da se izradi nacrtak naj povoljnije konalske trase. Nje tačan opis i korist, koja se može ufati od konala, nalaze se u 4. i posljednjemu odijeljenju ove knjige.

Dubodolina (doljača) između obaju mjesta Stona Velikoga i Stona Maloga, po kojoj ide vrlo dobro sačuvan kopneni put, pokazuje već u glavnom potezu konalski put. Njegova duljina između obostrane crte sa tri metra dubine iznosi tačno 1820 metara, pri tome se naj viša izbočina tla, koja se ima prevaliti, ne diže preko 14·5 m visine. Kad bi konô imao korito široko 20 m a dubinu od 3 m, potrošilo bi se za njegovu dogra-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

dnju po prilici 3 miliona fiorina. Takav konô bio bi plovao ili zgodan dakako samo za torpedače i za posve male lokalne vatrejače. Ali da se izvadi veća korist iz prosjeke, trebalo bi dovesti dubinu na 8-9 m, a pri tome imali bi se povisiti troškovi i do 20 miliona. Pisac opaža ovdje dobro, da bi se dakako moglo nabaviti četiri ratne džemije, ali je uvjeren da bi konô, kad bi bio sagrađen, koristio odbrani obale više nego prirast četiriju ratnih brodova. Blokodom Mljetskog konala mogao bi sada biti lako prekinut cio pomorski saobraćaj s jugom, a kad bi bio sagrađen konô, našim ratnim džemijama bio bi na raspolaganju cio saobraćajni put od Rijeke do Gruža potpuno pokriven redovima otoka s dvora smještenih. Jedina izložena tačka Rt Ploča (Planka) mogla bi biti odbranjena od neprijateljskih džemija, kad bi se utvrdio Šibenik, kao što je zamišljeno.

Ali korist ove zaštićene plovidbe dobro bi došla i saobraćaju putnika, koji sve to više raste. Već više turista, koji su jugovinom preduzeli put iz Spljeta do Dubrovnika, moradoše na pruzi Korčula-Dubrovnik platiti odveć grk danak bijesnomo moru a pri tome njihov zanos za ove putove po moru trebalo je ponajviše da bude umaljen na minimum. Kad bi se otvorio konô, moglo bi se ploviti kroz cijeli put mimo Omiš i Makarsku kao u zatvorenu pristanu; to je korist, koja bi sigurno podigla saobraćaj.

Što se pako tiče trgovinske koristi, pisac nastoji da je istakne što bolje. Ali prilike ne smiju, kaže pisac, biti posmatrane s ograničenog gledišta sadašnjosti, nego treba računati i sa skorom budućnosti. Mala i, može se kazati, jedina dalmatinska željeznica Spljet-Šibenik ostade za dug niz godina posve pasivna, a dan današnji se na ovoj pruzi razvija saobraćaj, koji sve to više raste i donosi to više dobitka. Više takih željezničkih pruga, koje stvore vezu sa zaledem, stresti će iz stoljetnog zimskog sna našu zemlju, koja je toliko bogata prirodnom blagom i snagama. Živahniji promet ne samo s Trstom i s Rijekom, nego i između pojedinih pristaništa našega primorja, osobito između Spljeta i Dubrovnika, pojavio se kao posljedica ove gradnje i sve ono što bi mu moglo biti korisno, biće osobito dobro došlo.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

S druge strane пристаниšte Kleka, kojemu je priroda bila toliko prijatna, nije moguće da s vremenom ne bude pozvano da igra znamenitu ulogu. Kraći upravni dolazak s juga u ovo пристаниšte, koje bi s odnosnom željezničkom vezom brzo natkrililo Metkoviće, dobio bi tada veliku znamenitost.

Samo ne smije se dugo vremena otezati i oklijevati, kliče pisac pri završetku; *sve ono što može biti od koristi jednoj zemlji, biće toliko više probitačno, koliko prije bude izvršeno, jer će zemlja toliko prije početi da uživa plodove.*

Mi očitujemo vruću želju da se osobito posljednje riječi obistine i pridružujemo se blagodarnim sreem cijelomu razlaganju prejasnoga pisca, koje, napunjeno plemenitom i nesebičnom iskrnjom ljubavi, hoće da služi samo njoj i dobrobiti naše zemlje.

БИЉЕШКЕ. — BILJEŠKE.

KNJIŽEVNOST I UMJETNOST.

U pomen Janka Veselinovića. O prvoj obljetnici smrti znamenitog srpskog pripovjedača *Veselinovića*, „Bosanska Vila“ posvetila je broj 11 i 12 velikom pokojniku. To je lijep niz priloga o životu i radu Veselinovića, od D.ra Jovana Skerlića, Stevana Sremca i dr.

Prve pripovijetke Veselinovića ugledale su svijet 1888; to je bila prva sveska „Slikâ iz seoskoga života“. Od tada je Veselinović pustio u svijet znatan broj pripovijedaka, kojijem se pokazao majstorom poetskog opisivanja srpskoga sela. „Što je poetično u našem plemenu, — piše Dr. Jovan Skerlić — što čini bitnost srpske narodne poezije, to nahodimo vrlo često u pripovijetkama Janka Veselinovića“. Veselinović se rodio 1862., preminuo 14 juna 1905.

O jednoj ilirskoj spisateljici. Među ženama, koje su se bilo živom riječi bilo pisanjem istakle u periodu ilirskog pokreta, na prvom mjestu stoji *Dragojla Jarnevićeva*. O ovoj znamenitoj hrvatskoj spisateljici izašla je u „Savremeniku“ (srpanj-kolovoz) opširna „životopisna studija“ od Adele Milčinović. Iz ove se studije razabire, da je književni rad Jarnevićeve bio ne samo opsežan već i raznolik. Pisala

je pjesme (prva njezina pjesma „Želja za domovinom“ izašla je u Gajevoj „Danici ilirskoj“ 1839), novele i nekoliko pedagoško-didaktičkih članaka. Ali je daleko znamenitiji od svega literarnog rada Jarnevićeve njezin *dnevnik*, koji je vodila kroz 42 godine života, bilježeći u njem dan po dan svoje misli, čuvstva i doživljaje. Taj neštampani dnevnik iznosi 1194 stranice velikog kancelarijskog formata, i po njem je Adela Milčinović s mnogo ljubavi i razumijevanja prikazala dobar dio života ove neobične žene.

Prodaja knjiga u preporodu. U članku „Hrvatska preporodna knjiga u trgovini“ („Savremenik“ srpanj-kolovoz) Dr. Branko *Vodnik* iznosi istovjetnu trgovачke strane književnosti u doba ilirizma. Uza sav razbuden patriotizam knjige su u prodaji slabo prolazile. „Najljepše pjesničko djelo iz ove epoке, Mažuranićeva „Smrt Smilage Čengijića“ (Iskra, 1846.) čitalo se s razumijevanjem i pročulo se istom onđa, kad je pjesnik postao hrvatskim banom“. Onaj, koji je unio svjetlost u ovu stranu literarne produkcije i neumorno radio da se nepovoljne prilike promijene, bio je Stanko *Vraz*. U ono doba pada i osnutak „*Matice ilirske*“, ali ni ona u doba preporoda u ovom pogledu nije mnogo koristila. Naj obi-

čniji način raspačavanja knjiga bila je *prenumeracija*, koja je bila skupčana s raznijem neprilikama. Poslije je i toga nestalo. Dr. Vodnik resumuje svoj članak ovako: „U ono doba učinila je za preporod našeg naroda više popijevka, što se orila gromko po dolu i gori, nego li narodna umjetna književnost: popijevka, budnica i davorija, nazdravice i dobro vino stvorili su zanosno raspoloženje, a na ovome gradile su dalje političke novine, a takav duševni preporod nije mogao da bude dubok i svestran, a niti može biti solidnom osnovom uspješnom daljem prosvjetnom radu.“

Roman. „*The Jungle*“ od *Upton-a Sinclair-a*. Američke tvornice konserveranoga mesa bijahu prosule svoju produkciju širom svega svijeta. Nedavno izbiše na javu nevjerovatne i sablažnjive falsifikacije, opasne po ljudsko zdravlje, što su te tvornice svojom trgovinom pravile. Ta se otkrića imaju zahvaliti beletrističaru Eptnu Sinkleru, koji je u svome socijalističnome romanu „*The Jungle*“ sve te gadne nepodopštine na vidjelo iznio, opisujuć bijedu i nevolju tvorničarskih radnika u Čikagu i način kako se prave konserve i kako se falsifikuju. Jednoglasni klik užasa i zgražanja bješe odgovor publike i javne štampe. Vlada naredi pretragu i sve potankosti opisane u Sinklerovu romanu nađene su tačnijem. Ruzvelt pozva Sinklera k sebi u „Bijelu Kuću“ (residencija predsjednika Sadr. Drž.), da vidi izvore odakle je Sinkler te vijesti crpao. Ovak mu je sve ispričao i iznio mu tvrde, a zatim je Ruzvelt predložio u senatu zakon za strogo nadziranje mesa u klaonicama i konserveravā u tvornicama Čikaga i drugih gradova, na što je senat s te stope gla-

sovao zakon, a da nije prije ni imenovao zasebnu komisiju kako što je običaj. — Nije nikad dojako jedan roman izveo tako silan i brz utjecaj na publiku i na vladu.

Reforma engleskoga pisma. U Engleskoj već dulje vremena postoji struja za reformu engleskoga pisma, za koju se osobito zauzimlje „*Phonetic Journal*“. Novine sad javljaju, da jedno odaslanstvo hoće da se obrati na englesku vladu adresom, u kojoj se traži imenovanje jedne komisije sa zadaćom da konstatuje anormalno stanje engleskoga načina pisanja i da izvijesti o naj podesnijim sredstvima, kojim bi se pismeni jezik reformisao u smislu fonetičkih principa.

Spomenici. U Frankfurtu na Odri podignuće spomenik *Kleist-u*. U tu svrhu skupilo se je već 6.000 maraka. U *Neu-Ruppin-u* podignuće spomenik *Teodoru Fantane-u*, a već se je sakupilo 13.000 maraka. — U Bernu postaviće spomenik *Albrechtu Haller-u*; skupljen je za to iznos od 6.000 maraka.

Rembrandt. Danas 15. jula vrši se tristota obljetnica rođenja ovoga slikara. On se rodio u doba osamdesetogodišnjega rata za slobodu u Nizozemskoj protiv gospodstva Španjolaca. *L. Illustrirte Z.* izdala je osobitu vesku o Rembrandtu, donoseći mnogo njegovijeh slikarija.

NAUKA.

Biologija. *Hartmannovo zadnje djelo.* Malo sedmica pred smrt filozofa E. v. Hartmanna izašlo je njegovo posljednje djelo „*Das Problem des Lebens*“ (problem života), koje je kritika označila najboljom orijentacijom na polju biologije, što je do sada ima. U pred-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

govoru veli filozof o *Darwinizmu*: „Dok je Darwinizam vladao glavama, te je postanak finalnijeh (zweckmässig) rezultata bez finalno-aktivnoga (zwecktätig) principa vrijedio njim (t. j. Darwinizmom) objašnjen, problem života nije se mogao ozbiljno uzeti na oko. Život je pače bio iz prirode izdektretovan (hinwegdekretiert), timem što je njegova pojava bila prometnuta u gô proizvod iz slučajnog stjecanja neživijeh elemenata.“ Hartmann dalje napominje, da je njegova kritika Darwinizma za ondašnje koljeno bila ispod kritike. Sada se je to promijenilo: većina biologâ sudi danas o Darwinizmu onako, kao što je on mislio nazad trideset i dvije godine. I filozof se raduje da je mogao doživjeti taj preokret.

U historijskom dijelu knjige Hartmann piše, da je glavna zasluga Darwinova bila u tome, što je dokazao tečnost mnogijeh vrsta, poučio nas, da sada konstantne vrste razumijemo kao nekad tečne i tako mogućoj descendenciji vrstâ jedne od druge postavio empirijsko zemljište, koje im je kod Geoffroy Saint-Hilaire-a i Lamarck-a još manjkalo. Darwinovi učenici griješili su u tome, što su zajedno s naukom o descendenciji poprimili i teoriju o prirodnoj i seksualnoj selekciji.

U sistematskom dijelu Hartmann se nalazi prinuden, da se privoli hipotezi *vitalizma*, dakako očišćena od zabludâ njegovijeh prijašnjijeh reprezentanata. „*Smrt od starosti*“ dade se teleološki (t. j. finalno) obrazložiti, i ako ne iz vanjskijeh ciljeva života.... Život u starijućem organizmu radi manje, nego što bi mogao raditi, jer je za svijest individua bolje da se ukloni s pozornice, iza kako je igrala svoju ulogu, i jer je za zadaće vrste bolje da se

njegzine individualne svijesti, pune predrasudâ, nadomjeste svijestima bez predrasudâ.“ Hartmann dokazuje da svjetski proces, dajbudi koliko se tiče organizama, treba jednom da svrši.

Fizika. Nova otkrića. Sir William Crookes otkrio je pomoću spektra dva nova elementa, koje je okrstio: *ionium* i *incognitum*.

Hemija. Battellievo otkriće. Već prije godinu dana univ. profesor *Battelli* bijaše u Pisi u vodama San Giuliano otkrio neobičnijeh svjetlosnijeh fenomena. Poslije brojnijeh eksperimenata *Battelli* je mogao konstatovati, da su te vode u velikom stepenu *radioaktivne*. Iza toga trebalo je još samo kondensovati emanacije. To je vrlo skupa operacija i u tome je stajala najveća poteškoća novijeh eksperimenata radioaktivnosti. Po naj novijim vijestima *Battelli* je uprkos tome postigao cilj. Gas bi očišćen i sproveden u malene cijevi, zaronjene u tečni uzduh i obložene sumpornijem zinkom. Kondensovane emanacije odmah biše vidljive: sumpor postade sasvim zelen. Još se ne može kazati, koje je to tijelo iz kojega proizlaze te emanacije, ali već sama konstatacija, da ih ima sila na dnu vode, moguće da je otkriće goleme znamenitosti.

Liječništvo. Navrtanje tuberkuloze. Sjednice pariske akademije znanosti, držane pr. mj., osobito su znamenite za ispitivanje bacila tuberkuloze. U onoj dneva 11 juna liječnici *Calmette* i *Guérin* prikazaše rezultate svojijeh radnja o porijeklu u crijevima plućne sušice. Oni konstatovaše, da telad — koja u dva obroka, a u razmaku od 45 danâ, progutaše nekoliko tuberkuloznijeh bacila, oslabljenijeh ili modifikovanih vrućinom — potpuno su

navrćena proti otrovnoj tuberkuloznoj infekciji putem probavnijeh organa. I bacili za navrtanje, kô što i otrovni bacili, prodiru kroz opnu crijeva te su zaustavljeni i napokon uništeni od limfatićnijeh ganglija. Odatle istjeće, da se mogu navrtati telad mnogo prostijom a po svoj prilici jednako uspješnom metodom kao što je i ona, što ju je *Behring* nazad 3 godišta predložio i koja još nije u praksu ušla radi poteškoća s kojijem je skopćana. Osim toga, metoda francuskijeh liječnika daje se primijeniti i na čovjeka. Oni biva cijene, da bi mogli zaštititi djecu od naravne tuberkulozne infekcije, kad bi im dali da progutaju s mlijekom — malo dana pošto su se rodili i opet po drugi put malo kašnje — nekoliko tuberkuloznijeh bacila (ili ljudskoga ili govedega porijekla), kojijem bi oduzeli otrovnu jakost grijanjem. Pri tome valja ispuniti ovaj neminovan, ali i škakljiv uvjet, biva: držati djecu daleko od svake tuberkulozne kontaminacije, i to za 4 mjeseca.

U sjednici držanoj dneva 18. juna iznio je opet i *Dr. Arloing* rezultate, koje je dobio proučavajući sasvijem samostalno i zasebno tuberkulozni bacil. Ti se rezultati u konačnijem zaključcima potpuno slažu s onijem jur pomenutijeh liječnika, a to je baš ono što objema veliku pretežnost dava. *Dr. Arloing*-u uspjelo je da uzdrži živijem bacil tuberkuloze, gojeći ga u jusi. Nakon nekoliko generacija, bacil — veli — izgubi svoju tuberkuligeničnu moć, pa se razvije do stanovita stanja, praveći zasebnu vrstu. Tu je vrstu *Dr. Arloing* postepeno obiknuo na življenje u mjestima sve to vrućijem, dotjeravši je do temperature od 43°. I tad je bacil izgubio mnogo od svoje aktivnosti. Kad ga je uštrcao kuniću, mogao je ovaj da živi 90 dana

više no da mu je uštrcao pravi bacil. *Dr. Arloing* ga je uštrcao i teletima, a da im se nije pojavila tuberkuloza. On veli, da ih je na taj način imunizovao. I zbilja se je kod avtopsije moglo ustanoviti, da je organizam tako reagirao, kako što bi bio na navrtanje.

— *Ognjica od 50 grada Celsija*. Nedavno je *Dr. Heller* iz Salzburga priočio o slučajuj ognjice od 45 grada Celsija. Ali ni ova temperatura nije naj veća te se može izdržati. Isti *Dr. Heller* priočio je još, po kazivanju docenta *Dr. P. Krause*, slučajeva s još višijem temperaturama. N. pr. u „Lancet“-u 1875. *Dr. Teabe* pričao o jednoj mladoj dami, koja u lovu panuvši s konja bijaše slomila jedno rebro i u vezi s timjem dobila upalu rtenične moždine; sa sedam raznijeh termometara — među kojim četiri normalna — uza sve kautele proti hotimičnoj prevari izmjerena temperatura dostigla je pod pazuhom 49.9 grada Celsija (122 Fahrenheita), ostala je za sedam dana između 45 i 47 grada, a za sedam nedjelja nije pala ispod 42.2 grada Celsija (108 Fahrenheita); bolesnica se za sve to vrijeme nije nalazila osobito zlo, njezino bilo nije nikada prešlo preko 120, i naj poslije je ozdravila.

Higijena. Muhe. Poznato je da su muhe prenosioci svakojakijeh bolesti, ne samo na ljude, već i na živine, što je jedna nova grana znanosti — bakterijologija — bjelodano isporavila. Pitanje muhâ postalo je dakle životno pitanje za nas, pa se stalo tražiti način, kako bi ih se naj uspješnije moglo utamaniti.

A to nam se nameće tijem više, što jedna cigla muha, u ono malo mjeseci svoga života, snese na milijune jaja — ponajviše od maja do oktobra — iz kojijeh se opet izleže milijunâ drugi-

jeh muha, koje nastavljaju opasnu daću svojijeh roditelja. Pošto je pak zaludan trud htjeti tamaniti muhe, kad su već odrasle kukcem — ovamo, jer su vrlo okretne, a onamo opet, jer ih je sila božja — stoga nam ne ostaje drugo, no uništavati njihova jaja i njihove larve. Muha snese jaja u točilima gnusobe, u buklima, u vodovadama smradne vode, na dubrištima. Tu ih dakle valja progoniti. Treba prema tome naći kakvu tekućinu, koja je vrсна da ubije, ne na stotine, već na tisuće, jaja i larve. Vrlo je dakle pretežan za zdravlstvo fakat što se je nedavno konstatovao, da, biva, smjesa vode i neprocijedena ulja od škriļjavca (ljupinca, oleum lupini non rectificati) — što ne zapada skupo — prolivena na mjesta gdje ima tjih jaja, pravi zasebni sloj, kroz koji ne prodire vazduh, i tako prijeći razvitak jaja i zaduši larve. Osim toga muhe bježe od mjesta gdje se to ulje proliolo.

Istina je, da i muhe — kako i svaka druga stvar — imaju u prirodi i svoju korisnu svrhu, jer upijaju i uništavaju materije koje gnjiju, a koje mi tamo-amo puštavamo da leže. Ali pri današnjemu razvitku znanosti, njihova daća može nam bit i izlišna. Svakako, korist koju od muhe erpemo, ne nadoknazuje ni iz daleka štetu koju nam ona nanosi.

— *Sredstvo proti prašini na putovima.* Sa zdravstvenoga pogleda jedno je od glavnijeh pitanja, kako bi se ukinula prašina na cestama; sa ekonomičnoga znamenito je opet pitanje, kako bi se smanjilo trošenje putova. To sve, regbi, postizava novi izum „akonia“, čije se sastavine, naravski, jošter tajne drže. „Akoniu“ su uspješno pokušali u raznijem londonskijem parkovima i javnijem šetnicama. Osim toga njom su se poslužile općine *Brigh-*

ton-a, Arcot-a, New-Market-a, Harrow-a i Wembley-a, pa su konstatovale, da novi izum čini puteve glatkijem i bez prašine, a ipak ih ne pravi skliškijem.

Etnologija. *Njemačka propaganda u poljskijem pokrajinama.* U reviji „Przeglad Poljski“ konstatuje *Swidwa* u članku „20 godina kolonizatorne komisije“, da je pruska vlada vrlo malo napredovala u germanizaciji Poznanjske, usprkos jakome fondu za propagandu u iznosu od 100 milijuna maraka i drugijeh 250 milijuna suviše potrošenijeh u tu svrhu. Sve to 350 milijuna i još k tome 300.000 hektara imovine u zemljištu nije imalo drugu posljedicu, no što se porazdijelilo njemačkome elementu 46.494 hektara zemlje. Ostali dio kupljenoga zemljišta ili je ostao u zakup kod poljskijeh seljaka ili ga rukovodi sama kolonizatorna komisija, a u ovome posljednjemu slučaju rada jedino zamašnjem deficitom.

Crvenkože. Koliko su starosjedoci Sjeverne Amerike — pored sve inferijornosti rase i niskoga stepena kulture — ipak napredovali u ljudskoti pod vladom velike američke države, tvrdom su ovi primjeri: *John M. Oskison*, ervenkoža plemena „Cherokee“, sad je jedan od urednikâ velikoga njujorškoga lista „Evening Post.“ Drugi je jedan crvenkoža, *J. N. B. Herwitt*, od plemena „Tuscarora“, glasovit sa svojijeh radnja na polju lingvistike, mitologije i socijologije američkijeh Indijanaca. *Lone Wolf*, potomak nekadašnjijeh poglavica plemena „Kiowa“, tako je vrstan grecista, da će bit imenovan profesorom universitati. I napokon *Charel Curtis*, takoder crvenkoža od plemena „Pottawatomie“, izabran je članom senata Sadruženijeh Država.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

On je stvoritelj one „lex Curtiss“ i mnogijeh drugih zakona, koji se tiču indijanskih plemena i koji pretvorise općinsku imovinu crvenkožā u individualnu, ukinuše njihovu porodičnu vladu i učiniše od njih američke građane.

Geografija. Ekspedicija zrakoplovom na sjeverni pol. Na ovo se putovanje nakanio Američanin *Walter Wellmann*. To je prvi ozbiljni pokušaj iza *Andreova* žalosne uspomene. Zrakoplov leži već spravan u pariskijem aerostatičkim radionicama; dug je 50 met.; najveća mu je širina 16 met.; teži 2400 klg., a sila, kojom se u vazduh uzdiže, iznosi 7000 klg. Dva motora pariske tvrtke avtomobilā *Dion*, vrte dva vijka. Sprednji motor, od 55 konjskijeh snaga, kreće sprednji vijak; ovaj je 5-50 met. širok, a zavrti se okolo sebe 260 puta u minuti s brzinom od 30-35 klm. na uru. Stražnji motor, od 25 konjskijeh snaga, zapovijeda stražnjijem vijkom, 4-5 met. širokijem, koji se s brzinom od 17-20 klm. na uru zavrti 285 puta u minuti. Zrakoplov ima osim toga krmilo i dva pomanja zrakoplova za kompensaciju. Među ostalijem stvarima nosi sobom 3 met. kubična benzine i malu plavčicu. Ima 8 ventilā: 5 za vazduh i za vladanje dvaju manjijeh zrakoplova, a 3 za gas, od kojijeh je jedan na vrhu a drugi na dnu velikoga zrakoplova. Ekspedicija sastojāće od 6 ljudi. Najprije će se praviti nekoliko pokušaja na *Spitzbergen-u*; ako ovi uspiju, tad će ekspedicija odma krenuti put pola; ako li ne, tad će se odgoditi konačno putovanje, dok se dopuni ili usavrši stroj.

— *Ekspedicija na „Spitzbergen.“* Tu je znanstvenu ekspediciju priredio knez monakovski, a krenula je put

Spitzbergen-a na 20 pr. mj. Baviće se okeanografskijem i metereološkijem ispitivanjima — pomoću zrakoplova — i osim toga poduzeće putovanja na kopnu, s osobitom svrhom da ispita malo poznate nutrnje krajeve *Spitzbergena*.

— *Znamenita eksploracija.* Među Indijom i Tibetom ima prostran predio, koji nije jošter bio znanstveno ispitan, gdje dapače ni jedan Evropljanin nije nogom stupio. To je ona čest Himalajske kose, gdje se velika rijeka *Brahmaputra* krči sebi kroz planinu tijeke. Zaludu je nekoliko puta engleska vlada bila odaslala urođenike Indijance, da pregledaju onaj kraj; himalajski ih gorštaci otjeraše i ne dadoše im pristupiti. Sad se engleski geografi obratiše korporativno indijskoj vladi, da priredi eksploraciju. Oni će, naravski, svojom željom prodrijeti. To je u velike znamenito za geografiju, jer se općenito cijeni, da rijeka — radi razlikosti visine s ove i s one strane Himalaje — mora praviti u svome tijeku kroz planinu ogromnijeh i do jako nevidenijeh vodopada sa silnijem masama vode.

Historiografija. *Kada je spaljeno tijelo sv. Save?* U posljednje vrijeme ugledale su svijet tri historijske radnje o ovom predmetu. Svojom raspravicom u *Jagićevom „Arhivu“* (B. XXVIII, 1 Heft, 90-93): „Wann wurden di Reliquien des serbischen hl. Sava verbrannt?“ dr. *Aleksa Ivić* pokušao je da obori *Rubarčevu* mišljenje, od historičara općenito poprilmjeno, da je tijelo Sv. Save po naredbi *Sinan paše* bilo na *Vračaru* spaljeno 27. aprila 1594, i da dokaže da se to dogodilo godinu docnije, 1595. Na ovu su se raspravicu osvrnuli Dr. *Jovan Radonić* u *Ljetopisu Mat. Srp.* (III. 1906) i *Jovan Tomić* u „*Srp. Knjiž. Glasniku*“

(br. 130), koji obojica pobijaju mišljenje Dra. Ivića.

— † *Albert Sorel*. Dne 29. pr. m. umro je u Parizu historičar *Sorel*, autor dobra broja historijskih, političkih i diplomatskih radova. Među ovijem su naj poznatiji: „Povjest francesko-njemačkog rata“ i veliko djelo u četiri toma „Evropa i franceska revolucija“, za koje mu Akademija udijeli Gøbert-ovu nagradu. Njegove biografije Montesquieu-a i Madame Staël odvajaju krasnim stilom kao i poznavanjem lića i vremena. Rodio se 1842. a 1889. postade članom akademije.

KULTURNE VIJESTI.

Statistika pućanstva. Seljenje u Americu. U „Journal des Economistes“ piše G. *Nestler Tricoche*, da se je iz raznijeh strana svijeta god. 1905 preselilo u Sadr. Države 1,027,421 iseljenikâ, od kojijeh je 11,566 bilo natrag odbiveno. Znamenit je broj Rusa: 184,897, što prema god. 1903 iznosi višak od 36%.

Drugi jedan pisac — *Sternburg* u „North American Review“ — kaže, da je od god. 1820 do god. 1870 iseljenje Nijemaca u Sadr. Države iznosilo ukupno 2,368,403 osobe; od god. 1870 do god. 1903 to je iseljenje poskoćilo na 5,138,091, a to čini 25% stranaca od inokupnog pućanstva.

— *Japanski gubici u ratu godine 1904—1905.* Na liječničkom kongresu, koji se je nedavno držao u Tokiju, vidarski general *Koike* iznio je po službenijem spisima gubitke japanske vojske u ruskome-japanskome ratu. Te su brojke vrlo poućne, osobito kad ih se upoređi s onijem od nazad 10 godina, biva za kitajskoga-japanskoga rata.

Za ruskoga-japanskoga rata japanski su gubici bili:

Mrtvijeh na bojnome polju . . .	47,387
Mrtvijeh uslijed rana	11,500
Ranjenijeh, vidanijeh i izvidanijeh	161,925
Umrlijeh uslijed bolesti	27,158
Bolesnijeh, lijećenijeh i izliječenijeh	209,065
Usve dakle mrtvijeh	86,045

Prouči li se statistika kitajskoga-japanskoga rata, nahodi se da razmjer smrti za bolesnike i ranjenike dava ove brojke:

Od rana Od bolesti

U kitajskome-japanskome ratu god. 1894—1895	1.	12,09
U ratnoj kampanji u sjevernome Kitaju g. 1905	1.	1,97
U ruskome-jap. ratu	1.	0,37

To se opadanje smrtnijeh slučajeva ima pripisati boljoj organizaciji zdravstvene službe i razumnoj i tačnoj primjeni higijenskih pravila na vojsku. Opaziti je dapaće — a to je zaista ćudno — da je zdravstveno stanje vojske za ruskoga-japanskoga rata bilo mnogo bolje nego li u vrijeme mira. To se tumaći tako, što je zdravo življenje pod vedrijem nebom dovoljno nadoknađivalo trud. I doista, postotak bolesti za ono 21 mjeseci što je trajao rat dava nam poprećni broj od 8,69 bolesnika na svako 100 vojnika, dok je god. 1902 (dakle u vrijeme mira) u raznijem japanskijem posadama taj postotak bio veći, biva 10,21 bolesnik na svako 100 vojnika.

— *Pasji bijes.* Evo koliko bolesnika od pasjega bijesa otpada godišnje na poglavite antirabićne institute: Bordeaux 100; Napulj 120; New-York 18.; Paduva 61; Saigon 110; Tuniz 120; Tananariva 45; Hanoi 257.

Ekonomija. *Električnost kano pomagalo ratarstva.* Ima već nekoliko godina da je *Lemstrom*, prof. na universitetu u Helsingforsu (Finska), uvidio mogućnost da se pomoću električnosti povećaju žetve. On biva bješe opazio, da i rast i krepčina biljaka silno jačaju, ako ih se za vegetacije podvrgne električnoj struji. *Lemstrom* bješe učinio i nekoliko pokušaja, gojeći pomoću električne struje veliku množinu biljaka i sa vrlo dobriem uspjehom, kad li ga žalibože u tome prekide smrt.

Lanjske godine preuzeo je opet taj rad engleski inženjer *Newman*. On je pravio pokušaje na zemljištu u okolici *Bristol*-a i sa raznijem biljkama: sa pšenicom, s ječmom, sa zobí, s kupusom, sa sočivom, s jagodama i t. n. Dobiveni rezultati pokazase, da umnožena težina i bolja vrst žetve obilno nagraduju novac potrošen u električnost. Žižija n. p. povećase težinu zrna za 25%, a tako isto i slama, dok je i vrst zrna mnogo bolja, a i múka mnogo obilnija bila. Ostali su troškovi — mimo onoga za električnu energiju — bili kô i prije.

Pokušaji na veliko, kojijem sada ravna isti inženjer u *Iron Cross*-u blizu *Evesham*-a, prave se poglavito zato, da se produkcija električne energije što ekonomičnijom doradi. Struju dava maleni dinamo, što ga kreće motor na petrolje od 3 konjske snage, a kad je ta struja pretvorena u struju velike napetosti, kovne je žice između u zemlju i zato također u biljke ili stabla, koja se ondje nalaze. Žice stoje 5 m. nad zemljom, a naslonjene su na takljamu napetijem u razmaku od 90 m. Zemljište, gdje se ovi pokušaji prave, iznosi više od 8 hektara, od kojijeh su 5 posijani žitom.

— *Produkcija terebentine.* Koniferne šume Kumaona (Himalaja) kreće su stabala, kojijem pod korom teče terebentina. U šumskome srezu Naini izvadilo se je god 1904-05 iz 62.000 stabala 159.760 klg. smole, koja je — prerađena — dala 22.712 litara terebentine i 123.750 klg. kolofana. Troškovi su iznosili 33.260 franaka a prodaja 71.271 fran., dakle više no dvostruko. I tako je niknula nova grana industrije, što je sada tek u pupku. Ingleska vlada hoće da pravi nekoliko pokušaja prije no se dade na potpuno eksploatovanje, a ti će pokušaji ustanoviti, koji utjecaj ima crpanje smole na rast stabala i na njihovu vrst i težinu.

Hemijska industrija. *Kalcijev karbid i acetilena.* Njemački učenjak *Vogler* napisao je nedavno jednu studiju, gdje no — pošto je konstatovao industrijalni razvitak kalcijeva karbida, koji je glavna sastavina acetilene, poznatoga gasa za rasvjetu — ispituje za koje bi svrhe mogao kalcijev karbid jošter služiti.

Ponajprije spominje, da taj gas ima znamenito svojstvo, što fiksuje azot i tako dava kalcijev cijanamid. Bila se predložila uporaba ovoga posljednjega za gnojenje polja, ali to nije zahvatilo vele maha, jer se nije jošter ustanovilo, da li su njegove hemijske sastavine otrovne za rasline ili nijesu.

Mogla bi se — veli — upotrebíti u radionicama acetilena i kao gas za grljanje, jer njezin plamen može dotjerati temperaturu do 2000 stupanja, što premašuje kud i kamo vrućinu ugljenova gasa.

Osim toga ima acetilena svojstvo da se rado spaja s nekijem rudama, kao n. p. s mjedi i s paladijem, pa bi zato mogla služiti za rastavljanje tih ele-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

menata od hemijskih sastavina, koje ih vežu.

I napokon djelovanjem broma i hlora na acetilenu dobija se lako tetrabromid i tetrahlorid, prvi sa gustoćom 3, a drugi sa 1.6. Ova bi dva tijela — ili sama ili u razmjernoj smjesi — mogla služiti za rastavljanje svih ruda, čija gustoća stoji između ona dva broja.

Vogler-ova je studija dobro došla Francuskoj i Njemačkoj, jer se je u ovijem državama silno razmahala industrija kalcijeva karbida; u Francuskoj još više no u Njemačkoj. A što to znači, vidi se iz ovijeh brojaka. Potrošak kalcijeva karbida iznosio je u Njemačkoj koncem god. 1905 okolo 24.000 bačava, od kojih je 16 000 valjalo dobiti iz tudine. Poprečna cijena od bačve iznosila je 220 maraka, biva 264 krune.

— *Potrošak sumporne kiseline*. Razlog rašta se neprestano traži, kako da se usavrši produkcija te kiseline, stoji uprav u tome, što je ljudi u velike troše te je dala života ogromnoj industriji. Sama Ingleska izvodi 1,100.000 bačava sumporne kiseline na godinu; Njemačka okolo 900.000; Sadr. Države malo manje; Francuska 500.000; Italija 200.000; Austrija isto toliko; Belgija 165.000; Rusija 125.000 i napokon Japan 50.000, dok je u ostalijem državama njezina produkcija praktično neznatna.

Saobraćaj. *Prorov ispod morskog rukava „la Manche“*. Ima već preko 20 godina da se je ustanovilo zasebno društvo za to poduzeće, gdje su pojednako zastupani francuski i engleski kapitalisti i inženjeri. Francuska je vlada bila, a i sada je, s projektom sasvim zadovoljna; ali nije tako engleski narod, kojega je regbi strah, da ne bi u slučaju rata služio prorov

neprijateljskoj kopnenoj vojsci. Zato je engleski parlamenat god. 1883 odbio projekat, pored očite i zamašne koristi, što bi engleska i francuska trgovina i promet odatle crpli. No sada — kad su obje države politički gotovo saveznicima — pomenuto je društvo odlučilo da opet dovede stvar pred oba parlamenta. Od strane Francuske nema povoljnome riješenju nikakve zapreke, a cijeni se da će se i u engleskom parlamentu prijedlog proturiti.

Prorov biće 30 milja dug (48 klm.), a hodiće od Dower-a, s jedne strane, do Sangatte-a (blizu Calais-a), s druge strane morskoga tijesna. Ne će bit uprav jedan prorov, već dva, nezavisna a uporedna, u razmaku od 6 met jedan od drugoga, sa pobočnijem galerijama svako 400 met. Biće izduženi 45 met. ispod morskoga korita, a imaće širinu od 50-55 met.

— *Željeznica od rta Dobre Nade do Kajira*. Grada ove velike željeznice pravilno napreduje. Tu skoro javio je engleski inženjer, koji upravlja radnjama na sjeveru rijeke Zambeza, da je već stavio tračnice na daljini od 230 klm. od pomenute rijeke i da će brzo spojiti južnu željeznicu s onom Rodezije do rudnikâ zinka i olova, poznatijeh imenom *Broken Hill*-a, 600 klm. daleko od velike afričke rijeke.

— *Pokušaji za upaoćenje željeznica*. Ovi se opiti prave u Njemačkoj na pruzi *Spandau-Lehrte*. Svrha im je da se ustanovi, koji su od najnovijih sistemata upaoćenja (zaustavljanja, *Bremssysteme*) najprikladniji za veoma brze vlakove, što prevale na uru 120 km. i da li se ovi mogu zaustaviti u jurenju na kratkoj pruzi, koja nije više od 500 met. duga. Zadnji se put učinio pokušaj s jednjem *Blitzzug*-om

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

(munja-vlak), koji se vozio brzinom od 130 km. na uru. Pošto ga upaočiše, on je jurio jošter naprijeda za 1 km. puta. Današnji brzi vlakovi, koji prevaljuju 90 km. na uru, kad se upaoče, jure naprijeda za 360—380 met. prije no se zaustave.

— *Póšte*. U njujorškoj „Review of Review“ *L. van Norman* piše o poštar-skijem uredima u *New-York*-u, koji je grad — veli — naj glavnije središte dopisivanja u Sadr. Državama. God. 1905 *New-York* je poprečno razasíljaó na dan 2,500.000 što pisama što dopisnica. Naj veći broj novčanijeh naputnica bio je za Inglesku, ali one s naj većijem iznosom bile su za Italiju. Od svijeh svjetskijeh pošta naj bolje je uređena londonska, a njezini su činovnici naj bolje plaćeni. Pa ipak London nema pneumatičke pošte, kao Pariz, Beč i Berlin. I to će se za cijelo brzo uvesti.

Rad. Statistika štrajková. U ruskoj reviji „Mir Božji“ piše *V. Totornjanic* historijat štrajkovanja radnikā u Rusiji. Taj je pokret počeo odma iza velike reforme, a prvi se je put snažno pojavio god. 1870 u nevskoj tvornici u Petrogradu. God. 1883 buknuo je u pokrajini štrajk od 8000 radnika, koji se pobuniše za to, što ih je upraviteljstvo tvornice bezdušno globilo, ki-dajući im čak do 4% od cijele plaće. Oni tad porušise radionice i strojeve. Vojna sila uguši bunu: njeke radnike osudiše na tamnicu, a druge u Sibiriju. No kad nemiri stadoše hvatati sve većega maha, poboja se vlada, pa udijeli radnicima god. 1886 novi pravilnik, koji im je davao skoro sve ono što su tražili. U ostalome radnici uvidješe brzo, da je zaludno rušenje tvornica i strojeva, pa se dadoše na mirna, ali zato i češća štrajkovanja. — Evo ta-

blice za upoređenje štrajka u raznijem državama kroz 10 godina: u Ingleskoj 4.533; u Francuskoj 1.198; u Austriji i Ugarskoj 1,187; u Italiji 982; u Rusiji 1.765. Ruski štrajkači mogu manje odoljeti nego oni u drugijem državama, jer dok n. p. Inglez ustraje u štrajku 34·2 dana, a Francuz 14·3, a 'no Rus ne može već samo 4.8 dana.

Duševna kultura. Feminizam. Žene na visokijem školama. Od god. 1900 do danas u samoj je Njemačkoj 46 žena postiglo diplom doktora medicine. Od ovijeh su se 6 posvetile zubarstvu, a 40 liječništvu (9 u Berlinu, 4 u Charlottenburg-u, a 27 po ostalijem gradovima Njemačke). — Onomadne opet universitat u Marburgu dala je prvi diplom doktorstva također jednoj ženi, i to . . . . Japanici! G.ca *Yada Mata* iz grada *Kumoto* održala je svoju tezu sjajnijem uspjehom. — Na universitatu u *Karlsruhe* pak svršila je jedna žena . . . . farmaceutične nauke s ocjenom 1, biva s naj boljom. — Slijedeći valjda primjer francuske vlade, koja je g.đu *Curie* — ženu onako nesrećno preminulog učenjaka, te je skupa sa svojom suprugom otkrio radij — imenovala profesorom na *Sorbonne*-i, i švajcarska je vlada imenovala g.đu *Anu Tumarkin*, D.ra filosofije, privatnijem docentom za modernu filosofiju na universitatu u Bernu.

— Žene skladateljki muzike. Ima ih nekoliko, a naj više Francuzica: *Augusta Holmès, Chaminade, Pauline de Thys, Louisa Pouget, Grandval*, g.çe *Coclet, Folleville* i *Dell' Acqua*, ova posljednja Talijanka; zatim i jedna Norvežica: g.đa *Bachu-Groendel*. Prve su tri od dulje vremena poznate i naj glasovitije, dok je *Dell' Acqua* u novije vrijeme stekla glasa sa dvama opéretama.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Žena dekorovana. Francuska je vlada imenovala g.đu *Massieu* v tezom časne legije. G-đa *Massieu* proputovala je u naučne svrhe naj veći dio Asije u dvije razne ekspedicije. U prvoj ona je obašla Javu, Ceylon, Indiju i Tibet; u drugoj: Kambodžu, Sijam, Birmu, Kitaj, Japan, pustaru Gobi i rusku Asiju. Čudnovato je pri tome, da je ta gospoda putovala sved sama i u odjeći ženskoj.

Akademije i visoke škole. Japanska akademija. Bečka akademija znanosti, koja je za ovu godinu predsjednikom internacionalnog udruženja akademijâ, javlja da je nedavnijem carskijem ukazom osnovana u Japanu jedna akademija znanosti; imaće 40 članova, od kojijeh će 15 imenovati vlada, a 25 biće izabrani od samijeh članova. Japanska akademija hoće da pristupi u kolo internacionalnijeh akademija, i zato bečka akademija — kano načeonik — valja da upita svaku od ovijeh za mnijenje.

— *Universitat u Aberdeen-u* Ta visoka škola u Škotskoj svetkovaće na 25 nastajnoga septembra 400-tu godinu svoga osnivanja.

— *Novine na parobrodima.* Tek je Markonijev izum stupio u opću praksu, veliki tranzatlanski parobrodi osnovaše odma i svoje novine. S početka su vijesti, usput dobivene po telegrafu bez žićâ, bile izložene na vidjelo publike u glavnoj dvorani parobroda; no sada n. p. veliko parobrodarsko društvo „Hamburg American Line“ objelodanjuje svaki dan vijesti, koje mu tako stižu, u zasebnijem novinama na ingleskom i njemačkome jeziku. Te su novine kao i svake druge novine: imadu biva svoje uvodne članke, svoj podlistak, svoje telegrame i svoje

ogläse, a osim toga program koncerata i drugih zabava na brodu.

Kongresi. O. m. držaće se u *Rio-de-Janeiro-u* panamerikanski kongres. *Charles Pepper* iznosi u njujorskoj „Review of Reviews“ čijem će se konferencija baviti. Ona ne će stvarati nikakovijeh zakona, već resolucijâ i preporukâ vrh znamenitijeh pitanja. Raspravljaće n. p. o prijetnji oružanih intervencija tuđijeh država kano sredstvo za izvršenje ugovornijeh obveza, o arbitraži za novčane reklamacije, o internacionalnijem mjerama za garanciju trgovine i t. n.

— Od 24-27 septembra o. g. držaće se u *Heidelberg-u* internacionalna konferencija za ispitivanje bolesti raka.

— Mjeseca septembra o. g. sastaeće se internacionavno astronomično društvo na kongres u gradu Jeni (Njemačka).

— *Napredak pacifistične ideje u Americi.* Pacifistični se napredak u Sadr. Državam naj bolje vidi iz ovijeh brojaka: Opisi ratova zauzimali su od god. 1843—1885 u povjesnijem knjigama, kojijem su se javne škole u Sadr. Državama služile, 40% inokupnijeh stranacâ. Od god. 1885-1897 taj postotak bješe spao na 25.5%, dok dandanas opisi ratova u knjigama povjesti ne zapremaju no 24.7% svega teksta.

НОВЕ КЊИГЕ. — NOVE KNJIGE.

1. Извјештај о врањској гимназији за шк. год. 1905-6. Између осталих вијести садржи извјештај и оне о бачкој дружини Заштита, у којој је прочитано 15 радова ученичких. Из дружинске књиџнице прочитали су ученици од I. до VI. разреда 2514 различитих дјела. При гимназији намјештен је и школски лијечник (Др. Ђ. Јовановић) од којера је штампан и лијечнички

извјештај. Он је прегледао ученике 7. септембра по подне и 16. маја прије подне и зато је био празник; прегледао је зграду и држао ученицима кратка предавања о хигијени; бринуо се за њихову чистоћу и прегледао локале у којим се ученици хране. Он прилаже извјештају исказ болести и особина тјелесних и конституционалних ученика. Ученика је било на почетку године 179 а на концу 149.

2. Шематизам православне епархије бокопаторске, дубровачке и спичанске за годину 1906. Издање консисторије. Дубровник Српска Штампарија. Шематизам наводи св. Саву као покровитеља епархије, затим дјела писана о епархији и њеним крајевима, врховне власти епархије, њене закладе, доноси исказ манастира и што је писано о њима, парохија с именима цркава, надлежних свешеника, татора и броја домова и душа. У цијелој дубровачкој парохији и ње окружују има 159 домова и 977 душа православне вјере. Шематизам затим доноси попис других свешеника и питомаца. Врло су интересне биљешке и подаци, између којих ћемо навести три писма владике Рада, једно владике Рајачића, Нешто о Боју на Косову, владика Раде у Манастиру Савини и ост.

Schematismus dioecesis ragusinae 1906. Ragusii Sumptibus Curiae Episcopalis. Ex Typografia Croatica Ragusina. Шематизам писан латински наводи св. Власија као покровитеља бискупије, доноси попис највиших ерковних достојанственика римско-католичке цркве, као надлежне власти за дубровачку бискупију, од св. Оца Паве до Нј. Пр. надбискупа Задарског; затим хронолошки ред надбискупа и бискупа епидауританске и дубровачке дијецезе, затим стонске и корчуланске; ту су нанизани најглавнији подаци о тим надбискупима и бискупима.

Иза тога се налази потањи попис свих достојанственика и клерика бискупије

појинјући од Нј. Пр. monsignora Biskupa. Затим је попис парохја раздијелjenih по деканатима. Тај попис садржи историјске податке о Госпи Великој, о цркви св. Власија, о Дубровачком Колегју, цркви св. Игнација и дому ОО. Исусовача, о манастирима Доминиковача, Франјевача у Дубровнику, о манастиру на Локруму, о црквима, манастирима и појединим парохјима изван Дубровника, наdasve о *Gospji od Šunja* на Лопуду, о *Cavtatu (Epidaurus)* и о манастиру франјевачком у истом мјесту и у Придворју, о пријашњој бискупској столци у Стону и франјевачком самостану ондје, о манастиру франјевачком у Сланоме и вenediktovačkom на Млјету, о франјевачком манастиру на Пељецу, о бискупској столци у Корчули и франјевачком манастиру на Отоку код Корчуле и о Блату. Набрајају се цркве и црквце по парохјима, забилјежени су свећеници душобрижници по њима, број кућа и душа у појединим селима и кућиштима и назначене су им даљине у километрима од матице. Пописани су свећеници дубровачки, који су изван бискупије. Шематизам садржи и имена думана, сестрица и т. д. и свршује са алфаветским пописом свих ерковних леа у дијецези са личним подацима. Ова књига одваја између сличних пријашњих својим историјским подацима, те може lijepo користити оном који хоће да се упозна прегледно са овом дијецезом. У књизи су наведена такодер мјеста, те имаду поштарски, телеграфски или који други уред, те ова књига може служити као приручна и свјетовњацима.

Цјело пућанство пет деканата дијецезе броји 76-239 душа; град сам око 5000, Пиле око 3000, Поче 650, Босанка 99, Груж 2266, град са Заградима, Гружом и Босанком укупно 11-015 душа.

СПОМЕНИЦИ ДУБРОВАЧКИ

објелоданио А. ВУЧЕТИЋ.

10. Двије исправе, које сада долазе, издате су од истог Иваниша Влатковића. Прва је само вјеровно писмо и пуномоћ, коју су Влатковићи дали тројици својих посланика да пођу у Дубровник да за њих потегну новце од дубровачке владе и да плате и утјерају дугове. Ова је листина без икаква датума. Али је стално од године 1482, јер се без сумње односи на другу листину (еспедиторију), која је те године, а односи се на њу, јер су у једној и другој иста многа лица напоменута а предмет је друге листине садржан бистро у првој, то јест Влатковићи примају новаца од владе Дубровачке.

Печат с поља на првој листини отпао.

10.

Војвода Иваниш и Жарко и Агустин и Тадија шаљу у Дубровник као своје пуномоћнике за новце кнеза Ивана Ненадовића, Ивана Радоевића и Томаша Петровића.

С поља: † Племениџи и њвозможити господи господини кнез ѡбраџи и властелѡм дѡбровачкиѡм како господи. (Година 1482.)

Печат с поља отпао.

Племениџи и њвозможити господи господини кнез ѡбраџи и властелѡм дѡбровачкиѡм нека е њ знанне госпоцѡвѡ вашѡм, како дос(и)ламо до господцѡва ви прѡкѡтѡла нашега кнеза Ненаѡ Иванѡвића и кнеза Ивана Радѡевића и кнеза Томаша Петровића мѡсто себе ѡ кнѡи нашеѡм да проговоре госпоцѡвѡ ви вашѡм и ѡчинисмо ихъ прокарѡторе наше да могѡ потвѡрдити наше прокарѡтѡре и дрѡге поставити и могѡ скѡжати наше динаре ѡак госпоцѡтѡка нашега и инѡе наше дрѡге и платити и скѡжати како да бисмо ми били сви али кои коли ѡак насъ и свѡрѡѡ свѡга цѡо проговоре госпоцѡвѡ вашѡм ако ви е госпоцѡтѡвѡ ѡгоднѡ да бистѡ ихъ слишали и вѡровали имъ рѡкчи сѡе наше зарѡ смо имъ дали напѡшнѡ ѡбѡвластѡ при вашѡм госпоцѡтѡвѡ свѡрѡѡ свѡихъ нашихъ стѡвари.

Воѡвода Иванишъ и Жаркѡ и
Агѡстинъ и Тадиѡ Хѡмѡѡи
ваши ѡ свѡмъ.